

Znaková řeč pro slyšící batolata

Jana Ondráčková

Bakalářská práce
2010

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana ONDRÁČKOVÁ**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Znaková řeč pro slyšící batolata.**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti vývojové psychologie, komunikace s dítětem, znakové řeči pro batolata.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu formou techniky komparativní studie a kasuistiky.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ACREDOLO L., GOODWYN, S. Baby Signs, How to Talk with Your Baby Before Baby Can Talk. New York: McGraw Hill, USA. ISBN 0-07-138776-5.

RYAN D. Baby Sign Language. New York: Alpha Books, 2006. ISBN 1-59257-469-6.

ŘÍČAN P. Cesta životem, vývojová psychologie. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-124-7.

ŠUSTOVÁ VASILOVČÍK, T. Jak se domluvit s kojencem a batoletem. Praha: Grada, 2008.

ISBN 978-80-247-2336-5. THOMPSON, S.A. Teach Your Tot To Sign. Washington DC: Gallaudet University Press, 2005. ISBN 1-56368-311-3.

Vedoucí bakalářské práce:

Ing. Mgr. Leona Hozová
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

15. února 2010

Termín odevzdání bakalářské práce:

7. května 2010

Ve Zlíně dne 15. února 2010

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 29.4.2010

..... Jana Ocinařová

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

⁽¹⁾ Vysoká škola nevydávatečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výtisky, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Znaková řeč pro slyšící batolata je komunikačním systémem, který umožňuje komunikaci dříve, než dítě začne mluvit. Práce se věnuje komunikaci malých dětí obecně, verbální i neverbální komunikaci. Také komunikaci z pohledu vývojové psychologie. Z oblasti Znakování batolat se zabývá znakovacími systémy Baby Signs®, programům podle Diane Ryanové, Stacy A. Thompsonové a systému podle Terezie Vasilovčik Šustové. Tyto přístupy srovnává.

Klíčová slova:

Neverbální komunikace, znakování s batolaty, znakovací systémy, Baby Signs.

ABSTRACT

Infant & Toddler Sign Language is a communication system which allows communication before children can express themselves verbally. My thesis deals with a baby communication in general - verbal and nonverbal communication, communication in term of developmental psychology, system of Baby Signs®, programmes by Diane Ryan, Stacy A. Thompson and a system by Terezie Vasilovcik Sustova. This thesis confronts all of these programmes.

Key words:

Nonverbal communication, toddler sign language, sign language systems, Baby Signs

Děkuji za ochotnou spolupráci při psaní bakalářské práce své garantce, paní Ing. Mgr. Leoně Hozové, i ostatním za podnětné připomínky k tématu znakování miminek.

Obsah

OBSAH	8
ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 KOMUNIKACE S DÍTĚTEM – OBECNÁ ZÁKLADNA.....	13
1.1 VERBÁLNÍ KOMUNIKACE.....	15
1.2 NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE.....	16
2 VÝCHODISKA VÝVOJOVÉ PSYCHOLOGIE PRO KOMUNIKACI S DÍTĚTEM	18
2.1 OD NAROZENÍ DO JEDNOHO ROKU	18
2.2 OD JEDNOHO ROKU DO TŘÍ LET	20
2.3 VÝVOJ NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE U DĚTÍ	21
3 ZNAKOVÁ ŘEČ NESLYŠÍCÍCH A ALTERNATIVNÍ A AUGMENTATIVNÍ KOMUNIKACE	23
4 ZNAKOVÁ ŘEČ SLYŠÍCÍCH BATOLAT	25
4.1 POČÁTKY ZNAKOVÁNÍ	26
4.2 VÝZKUM	26
4.3 VYUŽITÍ ZNAKOVÉ ŘEČI PRO DĚTI SE SPECIÁLNÍMI POTŘEBAMI.....	28
4.4 ZNAKOVÁ ŘEČ V AMERICE.....	29
4.5 ZNAKOVÁ ŘEČ V ČR	30
5 PRAKTICKÉ ZPŮSOBY UČENÍ ZŘB	32
5.1 VZNIK ZNAKŮ.....	32
5.2 ZAČÁTKY ZNAKOVÁNÍ S DÍTĚTEM	32
5.3 MLUVENÍ ZNAKUJÍCÍCH DĚTÍ	34
5.4 ZÁSADY UČENÍ ZNAKOVÁNÍ.....	35
II PRAKTICKÁ ČÁST	37
METODOLOGICKÁ ČÁST	39
6 ABSTRAKT	39
6.1 TÉMA A CÍL VÝZKUMU	40
6.2 POTENCIÁLNÍ VÝZNAM	40
6.3 KLÍČOVÉ KONCEPTY A ZÁKLADNÍ VÝZKUMNÁ OTÁZKA.....	40
6.4 OMEZENÍ VÝZKUMU	41
6.5 TEORETICKÁ TRADICE VE ZKOUMANÉM TÉMATU	41
6.6 REALIZOVANÉ EMPIRICKÉ VÝZKUMY.....	42
6.7 METODOLOGIE	42
6.7.1 Volba vzorku znakovacích systémů.....	42
6.7.2 Volba vzorku srovnávaných znaků	43
6.7.3 Volba srovnávaných kritérií	44
EMPIRICKÁ ČÁST	43
7.1 SROVNÁVACÍ STUDIE – KVALITATIVNÍ VÝZKUM	45
7.2 PŘÍPADOVÁ STUDIE.....	62

7.3 UKÁZKY ZNAKOVÁNÍ.....	68
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	74
SEZNAM OBRÁZKŮ:.....	76
PŘÍLOHA 1:.....	77

Úvod

Domluvit se s nemluvnětem – zde jedno tvrzení vyvrací druhé. Jak mohu komunikovat s někým, kdo je „nemluvicí“...tedy nemluvně. A přesto to jde. Je možné komunikovat pomocí gest. Tímto způsobem si dítě kolem jednoho roku dokáže říct, že chce jíst, pít, ale dokonce i to, že vidělo v zoo tygra a i po návratu domů si o něm chce povídat a třeba si jej najít s rodičem v knize. To je základní princip, pro který je dle mého názoru znakování s miminkem příležitostí pro dítě i pro rodiče, příležitostí k poznání vzájemných přání a potřeb, a to bez vzniku zbytečně frustrujících situací pro obě strany.

V první části své bakalářské práce se zabývám obecně komunikací, základními pojmy a poznatky ve verbální i neverbální složce dorozumívání. Krátce zmiňuji i Znakovou řeč neslyšících, zejména z toho důvodu, že se v určité oblasti oba druhy komunikace prolínají, ale není vhodné je zaměňovat. U Znakování batolat jde o to se domluvit, NEŽ dítě začne používat mluvenou řeč. U neslyšících je tento proces komplikovanější, přístup musí být komplexnější a dozajista je tato oblast propracovanější než oblast Znakování se slyšícím miminkem. Alespoň tedy v naší republice. V USA, odkud tento komunikační systém pochází, se mu věnují na vědeckém poli již od roku 1980.

V České Republice je nyní tento „obor“ teprve v počátcích. Zatímco v Americe je publikováno velké množství knih s různými přístupy a znaky. Člověk si pak již jen vybere ten, který mu vyhovuje nebo jej zaujme. U nás je situace odlišná. Můžete se setkat s dvěma přístupy: jeden je onen „originál“, který v roce 1980 začaly vyvíjet profesorky Acredolová a Goodwynová a pod názvem programu Baby Signs® pořádají semináře, kde se můžete seznámit se základními znaky a dostanete také sadu pro výuku svého dítěte. Druhý přístup je přístup Mgr. Terezie Vasilovčik – Šustové, která jak sama uvádí, se snaží o znakovací systém, jež vychází z naší kultury a je pro nás tedy srozumitelnější a přijatelnější.

Než jsem začala psát svou práci, položila jsem si několik otázek: „Který přístup je „lepší“?“ či „Jakou si položit výzkumnou otázku?“ Na první otázku jsem nakonec odpověď hledat přestala. Neexistuje „lepší“ přístup. Každý má svá pozitiva a negativa. Já jsem se však rozhodla použít pro názornost znaky, které používá program Baby Signs®, protože jej beru jako základní stavební kámen znakování vůbec. U druhé otázky jsem měla dlouho problém. Částečně proto, že je poměrně malá část rodičů, kteří znakují a měla bych problém s vytvořením zkoumané skupiny. Nicméně by to šlo. Ale poté jsem se zamyslela již hlouběji nad výzkumnou otázkou a shledala jsem, že problematika je natolik obsáhlá a v naší provenienci neznámá, že průzkum mezi lidmi odložím raději až na dobu, kdy se tento způsob komunikace více rozšíří, zkoumaný vzorek bude reprezentativnější a výzkumné otázky budou řešit aktuální situaci z odborného hlediska a budou moci být

použity pro jeho rozvoj. Zvolila jsem si tedy jako výzkum srovnávací studii přístupů ke znakování a znakům.

Věřím, že tento způsob dorozumívání se dočká větší popularity a stane se běžnou praxí při výchově dětí a také předmětem dalších výzkumů na poli vědeckém.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 Komunikace s dítětem – obecná základna

Komunikace neboli dorozumívání, případně sdělování, je obecná živočišná schopnost. Dorozumívají se savci, hmyz, ptáci, prostě co je živé potřebuje komunikovat. Sdílet nějakou informaci v čase a prostoru svému živočišnému druhu. Pestré zbarvení u zvířat, specifický pach, tón hlasu, případně jeho frekvence a mnoho jiných způsobů jsou možnostmi jak upozornit na nebezpečí, potravu, nebo jen určit cestu, či dát signál ke spáření. To jsou způsoby, které jsou běžné v říši zvířat a v jisté míře i u člověka. Ale u člověka existuje jedna specifická forma dorozumívání, která je jedinečná. A tou je *jazyk*, což je „systém vyjadřovacích a dorozumívacích prostředků znakové povahy, užíván k ústnímu a písemnému sdělování.“¹ Druhým klíčovým pojmem v lidské komunikaci je pojem *řeč*, neboli „schopnost člověka používat výrazové prostředky.“² Výrazové prostředky mohou být hlasové, tj. zvukové, mimické, gestikulační či psané.

Proces komunikace je interaktivní děj, ve kterém vystupují:

1. komunikátor, neboli osoba, která sděluje, je vysílačem informace;
2. komunikant, neboli osoba, ke které informace přichází, je přijímačem sdělení;
3. komuniké, to je vlastní informace, obsah;
4. komunikační kanál, představuje způsob přenosu informace;
5. psychický účinek přijatého komuniké³

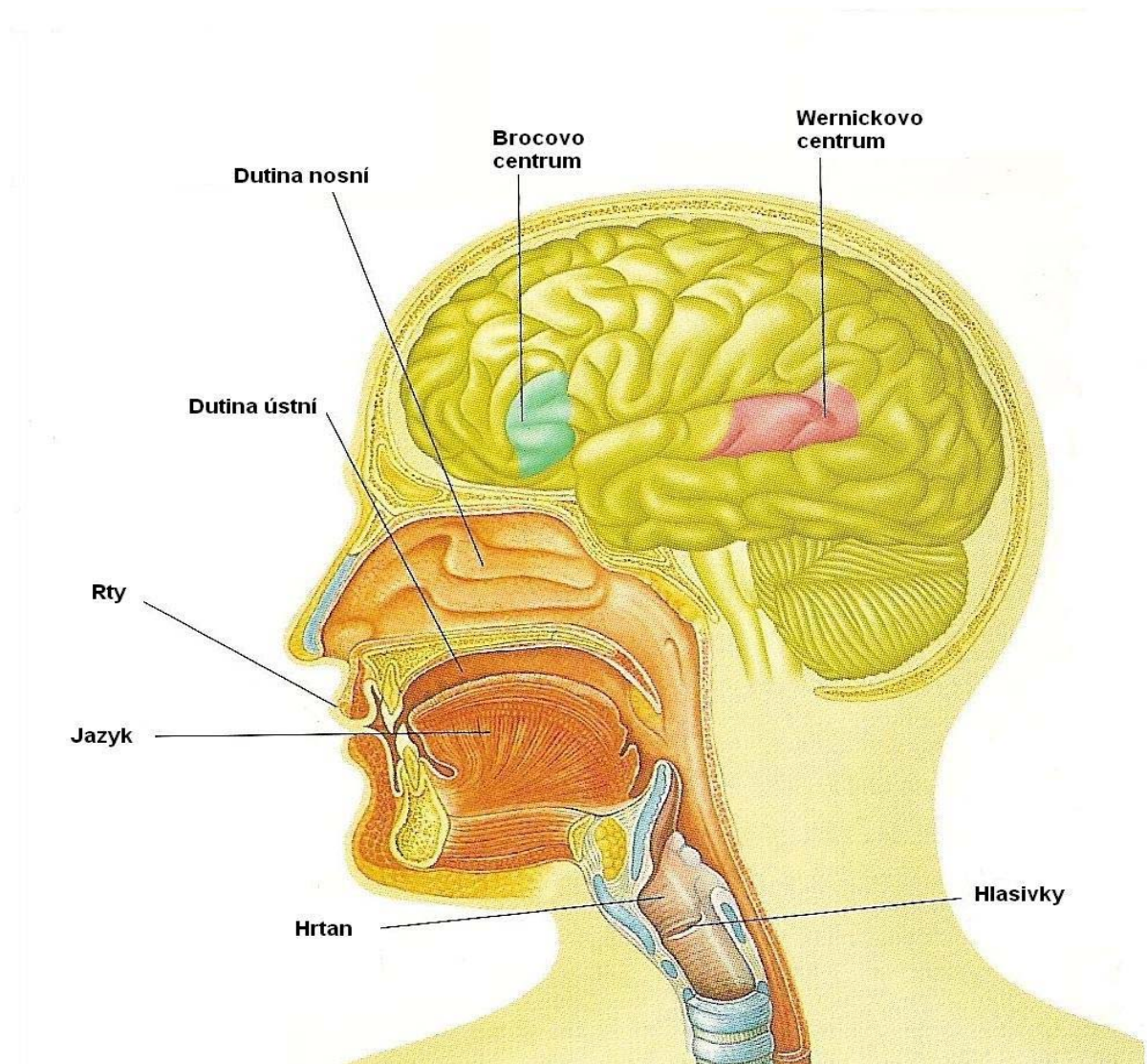
Role osob, které se podílejí na komunikaci, se mohou měnit. Samotná komunikace pak může mít formu verbální (slovní), či neverbální (mimoslovní). Uvádí se, že při komunikaci představuje zdroj informací ze 7% mluvená řeč, 38% tvoří tón hlasu a plných 55% tedy připadá na mluvu těla. Viz kapitola 1.1 a 1.2. Při komunikaci s batoletem je proces více jednostranný směrem od dospělého k dítěti. Dítě totiž ještě nedokáže plnohodnotně odpovídat a tak je víceméně pasivním pozorovatelem. I když matky často dokáží poznat dle jejich projevů jaké jsou jeho aktuální potřeby, často se stává, že přesto dojde ke vzniku specifického komunikačního šumu, který může být pro dítě frustrující. Viz kapitola 4.

¹ HARTL P., HARTLOVÁ H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X, str. 244

² HARTL P., HARTLOVÁ H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X, str. 519

³ VYKOPALOVÁ H. *Komunikace jako součást profese*. Zlín: skripta UTB, Univerzitní institut, 2005. ISBN 80-7318-344-7, str. 5

Řeč, její poslech, samostatné vytváření slov, vět a jiných symbolů umožňuje člověku provázaný systém interakce mozku a vnějších i vnitřních částí těla. Na vzniku a pochopení mluveného slova, obrazových symbolů a jiných komunikačních mechanismů se podíl především dvě centra, která najdeme v levé polovině mozku.

Obrázek 1: centra komunikace ⁴

Hrtan – obsahuje hlasivky

Jazyk – změnou polohy a tvaru upravuje vyslovené hlásky

Rty – změnou tvaru a velikosti mění vyslovované zvuky

Dutina ústní – změnou tvaru, rozšiřováním, či zmenšováním ovlivňuje vytvořený zvuk

⁴ WINSTON R. a kol. *Člověk*. Praha: Euromedia Group k.s. - Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1455-5, str. 168

Dutina nosní – s dalšími částmi se spoluúčastní na vzniku zvuku

Brocovo centrum – řídí vyjadřování řeči

Wernickovo centrum – zajišťuje schopnost chápat řeč

Hlasivky – kmitáním zajišťují vznik hlasu

Na předchozím obrázku jsou znázorněny centra a struktury, které jsou nezbytné pro vytvoření zvuků, vznik hlasu a řeči a pochopení mluveného. Je zřejmé, že tento mechanismus není jednoduchý na ovládnutí. Dětem tedy nějakou dobu trvá, než všechny složky dokáží zkoordinovat. Pochopení řeči logicky předchází schopnosti slova a řeč tvořit. Fyzicky zvládnout zkoordinovat polohu jazyka, rtů a ústní dutiny vyžaduje praxi, procvičování a opakování. Znakování je pro slyšící batole tedy jednodušší, protože znaky jsou přizpůsobeny jeho motorickým schopnostem, koordinaci rukou a také vývojově předchází schopnost verbální komunikace. Podrobněji se této problematice budu věnovat v kapitole 2.

1.1 Verbální komunikace

Verbální komunikace je část komunikace, která je předávána pomocí slov. Ta jsou vytvářena komunikátorem a předávána komunikantovi. Jejich význam může být *denotativní*, kde jsou zástupcem konkrétní věci objektivního charakteru, jako například světlo, hračka, jídlo. Anebo *konotativní*, kdy představují určitý subjektivní náhled, zkušenost a vnitřní stav. Jedná se například o slova hodný, zlobivý, veselý.

Komunikace je činnost v určité míře také závislá a odvíjející se od kultury jedince. Verbální projev je tvořen slovy, jejichž tvorba podléhá určitým pravidlům gramatickým a také syntaktickým. Toto vše se musí dítě naučit během procesu dospívání, věty dokáží děti tvořit přibližně ve dvou letech. Podíl na verbální komunikaci a na významu vytvořeného komuniké mají i metakomunikativní faktory (kontext situace, emotivní hlasová akcentace, mimická akcentace a akcentace jednáním).⁵ Slova jsou tvořena samohláskami a souhláskami. Pokud máme možnost mluvícího člověka vidět při jeho mluvení je pro nás snazší jej poslouchat a bezesporu lépe mu také porozumíme. Každý to jistě zná, pokud slyšíme někoho hovořit cizím jazykem, často ani nedokážeme nejen zopakovat jednotlivá slova, ale téměř ani nedokážeme rozpoznat slova jedno od druhého. Zvláště pokud se jedná o jazyk, který patří do jiné skupiny než náš vlastní, nebo neovládaný jiný jazyk. Jako příklad bych uvedla maďarštinu, případně čínštinu. Slyšený text nedokážeme nejen zopakovat, ale téměř ani odlišit jedno slovo od druhého.

⁵ VYKOPALOVÁ H. *Komunikace jako součást profese*. Zlín: skripta UTB, Univerzitní institut, 2005. ISBN 80-7318-344-7, str. 9

Kontext situace hraje dokonce tak podstatnou roli, že při jednom výzkumu bylo zjištěno, že izolovaná slova vlastního jazyka účastníci správně dekodovali pouze ve 30% případů.⁶

V případě poslouchání plynulého textu je mozek člověka schopen „bílá“ místa doplnit.

Pro vznik a rozvoj těchto schopností je velmi důležitý kontakt dítěte s dospělými. Znaková řeč pro slyšící batolata tuto složku vývoje osobnosti dítěte nenahrazuje a ani se o to nesnaží. Verbální kontakt s dítětem, které je slyšící a přesto jej rodiče chtějí pro jeho časnější komunikaci naučit znakovat probíhá naprosto stejně jako u dětí, jejichž rodiče tyto ambice nemají.

1.2 Neverbální komunikace

Neverbální komunikace, tedy jednoduše řečeno „bezeslovná“ komunikace, je tvořena gestikulací, výrazem, jednáním a dalšími způsoby „řeči těla“. Mistry v tomto umění exprese jsou dozajista mimové. Dokáží „říci“ beze slov celý příběh. To je však již aplikace propracovaného konceptu, jakési hry s lidským tělem, tváří a emocemi. Tato část komunikace však také může sloužit jako jediný dorozumivací prostředek s okolím a vnějším světem. A novorozenec jej ovládá velmi dobře. Tomuto tématu se ale budu podrobněji věnovat v další kapitole. Pro účely své práce shledávám jako dostačující obecné dělení a zařazení znakové řeči v systému.

Neverbální komunikace je velmi rozsáhlý komplex prostředků který je tvořen:

Tělesným kontaktem neboli haptikou, což jsou doteky, podání rukou apod. Je to složka neverbální komunikace, která je ve značné míře ovlivněna kulturním kontextem. Ve Francii je například běžné políbení na tvář při setkání. V Česku je to běžné spíše jen v rodinném kruhu nebo při výjimečných událostech. Může mít několik forem. Může být znakem náklonnosti, ale také je možno tělesných kontaktů užít například jako dohodnutý systém dorozumívání v podmínkách, kde není jiná komunikace možná, například pod vodou, či vojáci ve válce si vzájemným dotykem mohou sdělit předem dohodnutým způsobem to nejdůležitější.

Další kategorií je blízkost neboli proxemika, což je rozsah sociálního a osobního prostoru, fáze a vnímání blízkosti. Fyzická vzdálenost je ukazatelem charakteru a povahy

⁶ WINSTON R. a kol. *Člověk*, Praha: Euromedia Group k.s. - Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1455-5, str. 169

vztahu. S tímto parametrem lze více či méně vědomě manipulovat k ovlivnění druhého. Rozlišují se zóny: intimní, osobní zóna užší, osobní zóna širší, vzdálenost společenská užší a širší a veřejná užší a širší.

Orientace je třetí kategorií a zahrnuje postavení k druhým, úhel a polohu v prostoru navzájem. Při pozorování komunikujících lidí je možno odlišit vzájemné sympatie či antipatie podle úhlu který zaujímají jejich ramena. Při vzájemných sympatiích je vzájemná poloha ramen rovnoběžná, při antipatii svírají ramena úhel 90°.

Čtvrtou kategorií je vzezření čili vzhled nebo také – artefakta, která mohou vyjadřovat status člověka ve společnosti, například i úctu, kterou lze tímto způsobem někomu jinému vyjádřit. Také však sem lze zařadit i typologie dle stavby těla, z nichž nejnámější je typologie dle Kretschmera.

Pátou kategorií je pozice neboli posturologie, která zahrnuje funkce a sdělení vycházející z držení těla a konfigurace jeho částí. Například při vzájemné náklonnosti, při rozhovoru s přítelem, mimo jiné i rodič a dítě, vykazují jedinci snahu o „zrcadlení“ jakési vcítění se prostřednictvím vlastního napodobení postoje druhého. Obecně lze při komunikaci pozorovat přibližovací a oddalovací tendence, a tendenci rozšíření a schoulení.

Šestou kategorií je kývnutí hlavy neboli headnods, která zahrnuje vědomá i nevědomá gesta vykonaná pokývnutím hlavou.

Sedmou kategorií je výraz tváře neboli facial expression, sem zahrnujeme i výraz, který je jedním z nejdříve užívaných výrazů u malých dětí. Je jím úsměv. Signalizuje pozitivní ladění a přátelské úmysly.

Osmou kategorií jsou gesta a znaky, které jsou záměrným neverbálním signálem. Jsou to gesta izolovaná, například pro obligátně již od starého Říma používané zdvižení palce z pěsti a směřování směrem nahoru v případě dnešního „všechno je v pořádku“ nebo dolů s jasným signálem „je to špatné“. Nebo komplexy znaků, které tvoří znakové řeči neslyšících. Také znaková řeč pro slyšící batolata spadá do této oblasti neverbální komunikace. Podrobněji viz kapitola 2.3.

Devátou kategorií jsou pohledy neboli looping, čímž je myšlena sdělovací funkce kontaktů očima. Byl objeven reflex, který zajišťuje rozšíření zorniček při spatření „vhodného“ partnera a instinktivní výběr partnera právě s rozšířenými zorničkami.

Neverbální aspekty řeči jsou desátou kategorií a zahrnují barvu řeči, rychlost řeči, neязыkové zvuky – smích, zívání. Jsou jedním z možných ukazatelů emocionálního naladění.

2 Východiska vývojové psychologie pro komunikaci s dítětem

Při mluvě na kojence člověk velmi výrazně artikuluje a snaží se najít s dítětem společnou „řeč“. Jedná se o to, že se rodiče snaží napodobit dítě a dítě se snaží napodobit rodiče. Každý rodič to zná, dítě vydá nějaký zvuk a rodič jej zopakuje. Dítě se usměje a rodič také. Tato komunikace probíhá již velmi časně po narození dítěte. V této kapitole se pokusím nastínit, jak se vyvíjí komunikace a interakce mezi rodičem a dítětem od narození.

2.1 od narození do jednoho roku

První kontakty dítěte s matkou jsou založeny na reflexech. Dítě se reflexivně plazí za bradavkou, pláče při hladu, nepohodě, z bolesti. Zpočátku tento křik nemá za úkol přivolat matku, ale pravidelným opakováním dítě zjistí, že toto „přivolávání“ funguje. Dokáže si tak „říci“ i o sociální kontakt a pozornost.

Schopnost nápodoby byla pozorována již u dětí 10-45 minut po narození. Ve studii kterou učinil J. Kugiumutzakis v Eraklionu na Krétě bylo takto starým dětem předváděno vyplazení jazyka, otevření úst, otevření a zavření očí a jednoduché hlasové projevy. Všichni novorozenci dokázali tyto modely napodobit. Kromě některých zvukových projevů. Někteří již po prvním předvedení.⁷

Autor studie, jak se dočteme v Matějčkovi, shrnuje funkci takto časně nápodoby jako *komunikativní*, později dostává i další významy.

Dítě je tedy vybaveno již od narození schopností vnímat sociální kontakty kontext situace. Tato schopnost je ale závislá na naladění dítěte. Jako ideální kombinaci uvádí Matějček přiměřenost podnětů, jejich vhodné členění a časté opakování.⁸

Interakce v podobě primitivního dyadického rozhovoru, kdy se střídá role komunikátora a komunikanta, tedy mluvčího a posluchače je možno pozorovat již ve věku devíti týdnů, kdy

⁷ MATĚJČEK Z., LANGMEIER J. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. ISBN 11-060-86, str. 199

⁸ MATĚJČEK Z., LANGMEIER J.. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. ISBN 11-060-86, str. 200

ale projevy dítěte mají podobu zabroukání, či zahoukání. Ve 22 týdnech je tato interakce již rovnoměrnější a dítě je aktivnější.⁹

Tyto časové údaje jsou však podrobovány zkoumání a badatelé se mohou v těchto údajích lišit.

Vybrala jsem tento způsob komunikace jako ukázkou toho, že dítě je vybaveno a připraveno velmi jednoduchým způsobem komunikovat již záhy po narození. Rozvoj jeho motorických i rozumových schopností, včetně rozvoje důležitých centr mozku se ale na tu „pravou“ komunikaci musí ještě připravit.

Ponaučením ze schopnosti nápodoby a jejího zkoumání je, že dítě musí být vystavováno přiměřeným podnětům. Pokud je vystaveno podnětům, které již nezvládne zpracovat, „vypne“ a přestane si okolí všímat. Schopnost nápodoby bude také důležitá při učení znakové řeči.

Že je dítě schopno nápodoby jsem psala, to ale neznamená, že je schopno se učit, naučit a smysluplně používat znaky či řeč od narození. Nejdříve musí vyžrát psychika a motorika,

i poznávací schopnosti se musí posunout ve vývoji. Přibližně ve věku devíti měsíců se dítě je schopno *učit nápodobou*. Již lépe chápe svět kolem sebe, souvislosti, které v něm panují a někdy v tomto věku dokáže udělat své první pá-pá, paci-paci. Každý rodič, nebo alespoň převážná většina si s dětmi hraje, vymýšlejí nejrůznější jednoduché hříčky, jako „berany, berany duc“, zmiňované „paci, paci, pacičky“, nejrůznější schovávačky a podobně. A co je nutno říci, děti tyto hry zbožňují. V tomto období to ale není jen pouhá hra, vyučování, profesor Matějček to nazval „rozvíjení schopnosti učit se v radostném kontaktu se svým lidským okolím.“¹⁰ Je jen otázkou tradice a fantazie rodičů jaké „hry“ pro toto období zvolí a budou prakticky s dítětem „nacvičovat“. Znaková řeč pro batolata není masově rozšířená, i když funguje na podobném principu. Způsob učení který dětem vyhovuje je zřejmý. Způsobům, kterými lze a je vhodné vyučovat Znakové řeči pro batolata se ještě budu věnovat, ale inspirace a prvotní motiv je zřejmý již nyní. Je to radost z komunikace a v komunikaci. A znaková řeč může být právě další „hrou“, kterou se dítě sžívá a učí reagovat na okolní svět a lidi, kteří jej obklopují.

⁹ MATĚJČEK Z., LANGMEIER J.. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. ISBN 11-060-86, str. 210-211

¹⁰ MATĚJČEK Z.: *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0870-1, str. 74

Ostatně, znaky existují napříč kulturami a mohou se lišit, nicméně jsou i znaky, které jsou kulturně univerzální, charakteristická a proto se mnozí vědci domnívají, že mohou být vrozená. Jedná se například o pokrčení rameny.¹¹

2.2 Od jednoho roku do tří let

je obdobím toho pravého rozvoje řeči. Etapa řečového rozvoje probíhá v několika fázích:

První je fáze chápaní smyslu slov a jejich vyslovování – trvá přibližně do osmnácti měsíců. Dítě poslouchá slova, snaží se je vyslovovat, přiřazuje slova k předmětům, osobám a jevům. V jednotlivých slovech vyjádří dítě celou myšlenku a situaci.

Druhou fází je tvoření jednoduchých vět přiřazováním slov vedle sebe bez gramatické správnosti („táta, pa“, „máma, da“). Batole je v této fázi spontánně zvědavé na názvy předmětů, osob a jevů a velmi často se dospělých ptá. Do dvou let si dítě osvojí názvy asi tří set reálií.

Třetí fází je fáze, kdy si dítě osvojuje řeč i gramaticky. Skloňuje podstatná jména, časuje slovesa, stupňuje přídavná jména; při snaze o gramatickou skladbu vět dělá mnohé „chyby“ – nesprávně skloňuje, časuje, stupňuje – na základě analogie. Tato etapa trvá do konce třetího roku, dítě nyní ovládá asi tisíc slov.

Čtvrtá fáze trvá přibližně do pěti let, dokud dítě zcela neovládá řeč.¹²

V předchozí kapitole jsem také zmínila nutnou fyzickou, respektive motorickou připravenost dítěte ke znakování, proto bych ještě shrnula základní poznatky vývojové psychologie k tomuto tématu:

V motorickém vývoji dítěte lze pozorovat tři linie, jednu od hlavy ke kostrči, druhou od ramennou k prstům na ruce a třetí od kyčlí k chodidlům a prstům na noze. V osmi měsících začíná sám sedět, začíná se opírat dlaněmi o podlahu a také může začít lézt. Kolem desátého měsíce se mohou některé děti již pokoušet o samostatné krůčky, či krůčky u opory. V tomto vývoji jsou ovšem mezi dětmi značné rozdíly. Pokud se jedná o pohyby rukou je dítě v desátém měsíci schopno takzvaným „klíšťkovým“ úchopem, tj. mezi palec a ukazovák uchopit předmět. Tato doba je mezníkem, kdy děti mohou začít používat znaky *Znakové řeči pro batolata*. Obvyklejší doba je ale o několik měsíců později.

¹¹ DOHERTY – SNEDDON, G. *Neverbální komunikace dětí*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7, str. 46

¹² KURIC, J. *Ontogenetická psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2001. ISBN 80-24-1844-3, str. 57

2.3 Vývoj neverbální komunikace u dětí

Gwyneth Doherty – Sneddonová, vývojová psycholožka, která přednáší na univerzitě ve skotském Stirlingu se ve své knize *Neverbální komunikace dětí* věnuje ve čtyřech kapitolách jednotlivým složkám neverbální komunikace: gestům rukou, pohledům očí, výrazům tváře a dotykům. V této kapitole tedy vycházím z této knihy, převážně z kapitoly o gestech rukou, ale mnohemu se poté budu věnovat ještě v kapitole o znakové řeči batolat vyvinuté profesorkami Lindou Acredolovou a Susan Goodwynovou.

Gesta, která jsou podstatná v dětské neverbální komunikaci se zjednodušeně dají rozdělit do tří skupin:

- Symbolická
- Ilustrační
- Emoční

Symbolická gesta mohou působit samostatně a jsou pochopitelná i beze slov, která jimi jde nahradit. Jejich použití je naučené a je ovlivněné kulturní tradicí dané země, či regionu. Jedná se například o palec vztyčený nahoru, či dolů, nebo spojení palce a ukazováku na znamení OK.

Ilustrační gesta jsou gesta, kterými provázíme svou mluvenou řeč. Používají je i děti, které ještě nemluví, a i když se už mluvit naučí, jsou pro ně gesta velmi důležitým komunikačním prostředkem, který v sobě skrývá velkou část jejich sdělení. Ilustračních gest je několik typů:

Typy ilustračních gest	Příklad
Zobrazovací (ikonická)	„Kreslení ve vzduchu“ předmětů nebo činností, o nichž se hovoří: zazní –li například slovo „kruh“, ruka opiše ve vzduchu kruh.
Ukazovací	Ukazování naznačující prostorové umístění předmětů, o nichž se mluví.
Metaforická	„Kreslení ve vzduchu“ abstraktních pojmů: ruce například napodobují pohyb misek váhy a znázorňují tak zvažování myšlenek nebo možností.
Rytmická	Zdůrazňují rytmus řeči: například krátké pohyby rukou nahoru a dolů provázející slova, na něž je při řeči kladen důraz. ¹³

¹³ DOHERTY – SNEDDON, G. *Neverbální komunikace dětí*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7, str. 49

Pro děti kolem desíti měsíců je ještě těžké udržet v mysli vyobrazení předmětu bez toho, aby jej vidělo. Jeho první znaky a komunikační sdělení označuje Doherty-Sneddonová jako raná, či performativní gesta. Jsou obvykle konkrétním vyjádřením myšlenky. Povzbuzováním tohoto jednání u dítěte pomáháme tvořit vznikající vyjadřovací schopnosti. Později se ke konkrétním znakům přidají i znaky symbolické.

Existují dva pohledy na problematiku vzniku řeči. Jedni tvrdí, že řeč vzniká samostatně a její vývoj je nezávislý na používání neverbálních gest a komunikace. Druhá skupina tvrdí, že mezi verbální a neverbální stránkou komunikace je zásadní souvislost, totiž, že mají stejný základ.

První skupina, například zastánci psychoanalýzy tvrdí, že „neverbální chování je ovládáno podvědomím a odráží jeho stav, kdežto řeč je řízena na vědomé úrovni.“¹⁴

Zastánci druhého názoru, ke kterým patří i Doherty-Sneddonová tvrdí, že „kojenci disponují značnou škálou komunikačních nástrojů, jež se vyvíjejí dříve než řeč a jež umožňují dětem aktivně se zapojit do komunikace s okolím...přechod od gest k řeči lze považovat za posun v dětské komunikační strategii.“¹⁵

Bádání v této oblasti se věnovaly i profesorky Acredolová a Goodwynová, jejich poznatkům se ale budu věnovat v kapitole o dětské znakové řeči, kterou „vyvinuly“.

Bylo zjištěno, že koordinace pohybů rukou a úst je synchronizována už od osmi, až dvanácti týdnů, což by mohlo být znakem toho, že jsou vrozené. A pak je umožněna ona *pseudokomunikace* kterou popisují v kapitole 2.1.

V problematice neverbální komunikace je jedno úskalí, se kterým se setká pravděpodobně každý rodič. Je to možnost odlišného výkladu, nebo chcete-li nepochopení, ze strany dospělého. Děti totiž, jakmile se naučí ukazovat, použijí ho ve dvou případech s různým významem:

První je, když chtějí o něco požádat, například, aby jim dospělý podal knihu z police, pak tento znak označujeme jako protoimperativní.

Druhý, když chtějí k něčemu poznámku, například přinesou kámen na procházce v přírodě, dospělí si tento znak také vysvětlují, jako že jim dítě tento kámen „dává“, ono však o něm chce vědět více, pak se tento znak označuje jako protodeklarativní.

¹⁴ DOHERTY – SNEDDON, G. *Neverbální komunikace dětí*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7, str. 53

¹⁵ DOHERTY – SNEDDON, G. *Neverbální komunikace dětí*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7, str. 54

V této komunikaci je již možné pozorovat jednu důležitou věc: dítě pochopilo, že i ostatní mají různé duševní stavy.¹⁶

3 Znaková řeč neslyšících a alternativní a augmentativní komunikace

Znakování pro batolata je třeba odlišovat od znakového jazyka neslyšících. V České republice neslyšící používají tyto komunikační systémy:

Znakovaná čeština

Uměle vytvořený komunikační systém. Využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka. V taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob, které ovládají český jazyk. (*Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, č. 384/2008 Sb.*)

Český znakový jazyk

Český znakový jazyk je přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-motorickými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické. Český znakový jazyk může být využíván jako komunikační systém hluchoslepých osob v taktilní formě, která spočívá ve vnímání jeho výrazových prostředků prostřednictvím hmatu. (*Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, č. 384/2008 Sb.*)

Kromě těchto dvou systémů jsou také používány systémy Augmentativní a alternativní komunikace (AAK), které se pokouší přechodně nebo trvale kompenzovat projevy poruchy a postižení u osob se závažným postižením řeči, jazyka a psaní.

Augmentativní (z lat. *augmentare* - rozšiřovat) systémy komunikace mají podporovat již existující, ale pro běžné dorozumívání nedostatečné komunikační schopnosti.

Alternativní komunikační systémy se používají jako náhrada mluvené řeči.

¹⁶ DOHERTY – SNEDDON, G., *Neverbální komunikace dětí*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7, str. 58

Poruchy ve schopnostech komunikace jsou nejčastěji důsledkem:

- vrozených poruch jako například mozkové obrny, mentálního postižení, autismu, kombinovaných postižení
- získaných poruch po mozkové cévní příhodě, úrazech mozku, nádorech mozku atp.
- degenerativních onemocnění zejména sklerózy multiplex, muskulární dystrofie, myotrofické laterální sklerózy, Parkinsonovy choroby, Huntingtonovy choroby, Alzheimerova syndromu.

Při budování podpůrných nebo náhradních komunikačních systémů je třeba využívat všech schopností uživatele. Zásadou je vždy to, aby způsob dorozumívání byl co nejpřirozenější, jak je to jen v dané situaci možné.

Alternativní komunikace tedy využívá: Systémy bez pomůcek, jako jsou cílené pohledy očí, mimika, gesta, gestikulace, manuální znaky (např. jazykový program Makaton). Gesta či znaky je také možné využít bezprostředně v situacích, které jsou pro dítě aktuálně zajímavé – to je velmi důležité zvláště u dětí s mentálním postižením a s poruchami pozornosti. Výhodou je i možnost dorozumívání na větší vzdálenost, jsou kdykoliv k dispozici bez zdlouhavého hledání či listování.

Systémy s pomůckami

(Uvádím jen pro úplnost, i když se již tématu mé práce dotýkají jen okrajově), ale zahrnují

Předměty jako trojrozměrné symboly, se kterými je možno manipulovat, mají hmatovou strukturu a jsou snadno rozpoznatelné.

Dále fotografie, které mohou znázornit předměty, činnosti, osoby, místa, činnosti. Konkrétní osoby z rodiny apod.

Hojně používané jsou také systémy grafických symbolů (např. PCS, Bliss, piktogramy) zde se jedná o různé typy grafických symbolů, černobílých či barevných.

Komunikační tabulky jsou symboly, které se pro potřeby nemluvicí osoby sestavují do tabulek. Forma komunikační tabulky pak vychází z potřeb konkrétního uživatele.

Písmena a psaná slova jsou velmi výhodnou formou vyjádření pro nemluvicí osoby.

Možnosti komunikace jsou pak pro ně mnohem širší než při práci s jakkoliv dobře předpřipravenou sadou symbolů.

Technické pomůcky s hlasovým výstupem jsou jednoduché pomůcky s tištěným anebo hlasovým výstupem s omezeným počtem vzkazů.

Počítače, které musí být vybaveny speciálním softwarem.

4 Znaková řeč slyšících batolat

Takové PÁPÁ je i v České Republice používáno, aniž by to bylo nazýváno *znakováním*. Jedna kamarádka, která měla dvě malé děti věkově od sebe pouze rok a měsíc vzdálené si také vytvořila způsob, kterým se spolu všichni dorozumívali. Tento způsob komunikace jim vydržel až do dospělosti. Nepoužívají jej samozřejmě denně a jako jediný komunikační prostředek, ale protože jsou všichni velmi energické osoby, všimnete si, že při zesíleném hlasu ukazují, máchají rukama a to všichni *stejně*. S tím se setkáváme dnes a denně. Člověk mimoděk používá ruce k tomu, aby *zesílil* důsledek, či význam svých slov. Znakování s miminky tedy není nic diametrálně odlišného, je to vědomé používání neverbální komunikace, přesněji tedy znaků k dorozumění se.

„Byla u nás na návštěvě Dana, moje kolegyně tlumočnice znakového jazyka. Dorotčina (18 měsíců) aktivní znaková zásoba byla v té době již velmi obsáhlá. Slova, která naše dcera artikulovala, bylo také dost, ale pochopitelně vzhledem k jejímu věku většině z nich širší okolí nerozumělo. S Danou si ale Dorota dovedla mnoho desítek minut prohlížet knížky, vyprávěla jí, ukazovala jí své hračky a vůbec společně strávily hezký čas plný živé konverzace. Dana sice zatím se systémem znakování s miminky nepřišla, ale jako profesionál, který ovládá vizuálně – motorický komunikační systém, se dokázala okamžitě naladit na způsob komunikace naší maličké. A protože je Dana jako profesionální tlumočnice znakového jazyka zvyklá používat v komunikaci výraznou mimiku obličejů a zřetelné neverbální signály, Dorotka byla hrou s Danou úplně nadšená. Dana byla totiž směrem k Dorotce čitelná a srozumitelná.“¹⁷

Znakování tedy nemusí být jen a pouze používání striktně daných, nacvičovaných znaků. Děti používají gesta přirozeně a je třeba jen pochopit to, co děti kterým gestem chtějí říci, ale také je můžeme vlastní gesta naučit. Spousta rodičů, zpočátku i skeptických ke znakování jsou často překvapeni tím, co jim chce dítě říci. Často si nedokáží představit, co všechno děti prožívají. A přitom je to prosté.

Jako příklad uvedu jednu situaci, kdy syn překvapil otce, svou reakcí. Je 5,30 ráno, Bryce, 13-ti měsíční hoch se probudil s pláčem a už nechtěl jít spát a otec, ač nerad, si s ním jde sednout před dům:

„...Norm took Bryce out onto the front porch, sat down on the glider, and began to glide back and forth. Norm felt frustrated sitting on the porch at 5,30 in the morning when

¹⁷ ŠUSTOVÁ, VASILOVČÍK T. *Jak se domluvit s kojencem a batoletem*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2336-5, str. 25

he should have been upstairs in his cozy bed. Settling a bit, Bryce noticed the sun peeking up from the horizon. Still whimpering, he looked at his dad with tear-stained cheeks and flashed his fingers, making the Baby Sign for light. Norm's heart melted, and he hugged Bryce tightly. „That's right, Brycie. The sun is coming up and giving us its light.“ ...¹⁸

(...“Norm vyšel s Brycem ven na verandu, sedl si s ním na houpačku a pohupovali se. Norm byl frustrovaný, sedět na verandě o půl šesté ráno, když by měl být nahoře, ve své příjemné posteli. Bryce si kousek poposedl a všiml si, že se na horizontu objevilo slunce. Tiše zakňoural a s uplakanými tvářemi se podíval na svého otce a udělal znak pro světlo. Normovo srdce roztálo, pevně Bryceho objal a řekl: „Opravdu Brycie, slunce vychází....“)(překlad: autorka).

4.1 počátky znakování

Průkopnicemi znakování batolat se staly doktorky Linda Acredolová a Susan Goodwynová, které působí na University of California. V roce 1982, když bylo dceři doktorky Acredolové 12 měsíců, všimla si její matka, že malá Kate stojí u růžového keře a když se na ni matka podívala, několikrát směrem k ní „začichala“. Doktorka Acredolová si z jejího gesta odvodila, že si chce přičichnout ke květině. Šla za ní a podržela ji tak, aby si Kate mohla ke květinám přivonět. Celý den poté Kate ukazovala na květiny, na pyžamku, na tapetách a přitom „čichala“. Doktorky Acredolová a Goodwynová ji pozorovaly a zapisovaly si její pokroky. Sama Kate vymýšlela znaky, ale některé znaky jí také vymysleli rodiče. V roce 1985 publikovaly doktorky první odborný článek a to případovou studii o Kate.

Poté zjistily, že takovéto znaky používají téměř všechny děti, ale rodiče se obávají je v tomto podporovat, protože mají strach, že děti nebudou mít zájem o mluvení.

4.2 výzkum

Doktorky Acredolová a Goodwynová 1989 začaly výzkum, který měl odhalit, zda skutečně je oprávněná obava, že znakování zpomaluje rozvoj jazykových schopností, zapojilo se do něj 140 rodin s dětmi, které měly 11 měsíců.

¹⁸ ACREDOLO L., GOODWYN, S. *Baby Signs, How to Talk with Your Baby Before Baby Can Talk*. New York: McGraw Hill, USA,2002. ISBN 0-07-138776-5, str. 8.

Rodiny byly rozděleny do dvou skupin, jedna skupina používala znakování pomocí řeči Baby Signs®, a druhá skupina nepoužívala tyto znaky. Skupiny byly rovnocenné v těchto charakteristikách: pohlaví dítěte, pořadí dítěte v rodině, ve snaze vytvářet slova, či se vyjadřovat pomocí slov; u rodičů vzdělání a výše příjmů.

Ve věku 11,15,19,24,30 a 36 měsíců byly děti v laboratorních podmínkách testovány standardními jazykovými testy na porozumění řeči a schopnost řeč využívat. Ve 24 měsících byla také vyhodnocena schopnost dětí utvářet slovní spojení a vývoj jejich inteligence.

Bylo zjištěno, že děti, které používaly znakovou řeč, hovořily v průměru ve věku 24 měsíců, zatímco „neznakující“ děti ve věku 27 a 28 měsíců. Měly tedy náskok před dětmi, které znakovou řeč nevyužívaly. Také bylo zjištěno, že děti které „znakovaly“, sestavovaly podstatně delší věty. Ve věku 36 měsíců bylo zjištěno, že děti hovoří jako neznakující děti ve 47mi měsících.

Tento výzkum měl však ještě pokračování. Ve věku osmi let byly děti, které se výzkumu účastnily znovu kontaktovány. Byla vyhodnocována jejich inteligence a jazykový vývoj. Použit k tomu byl test Wechsler Intelligence Scale for Children-III. U dětí, které znakovaly byl výsledek IQ 114,75, u dětí neznakujících byl výsledek 102,53. Výsledek se tedy lišil o více než 12 bodů ve prospěch dětí znakovujících.

Výsledky tedy hovořily jasně, znakování podporuje vývoj jazykových a kognitivních schopností.

Znakování není náhradou řeči, jedná se s píše o „doplňk“ řeči. Způsob, jak se dorozumět dříve, než dítě začne mluvit. Děti se liší nejen v motorických schopnostech, jedno začne ložit v osmi měsících, jiné v jedenácti, stejně tak existují rozdíly v komunikační oblasti. Některé děti mají velkou potřebu komunikovat, jiné si vystačí samy. U dětí, které již chápou význam slov, ale nemají způsob jak sdělit vlastní přání se může vyskytovat frustrace z nepochopení požadavku rodičem. Znakování tuto frustraci může snižovat a dokonce spíše dítě motivuje ke snaze o další komunikaci.

Znakování dětí neovlivňuje ale pouze vývoj dětí, ovlivňuje i rodiče, rodiče jsou často překvapeni, jak chytré a vnímavé jejich dítě je, na toto téma byl proveden výzkum v Americe, doktorka Blaire Vallottonová z Harvardské Univerzity porovnávala interakce rodičů se znakovujícími dětmi s interakcemi rodičů s neznakovujícími dětmi. Údaje ukazují, že:

- Matky znakovujících dětí považují své děti za schopnější a vnímavější, což je citově sblížuje.
- Matky znakovujících dětí dokázaly lépe vnímat emoce svých dětí.
- Znakující děti se častěji snažily komunikovat se svými rodiči a pociťovaly méně strachu a úzkosti

Tento výzkum byl prováděn s cílem pomoci rodinám sociálně slabším v programu Raných začátků. (Early Head Start Program) v severní Kalifornii. Nepodařilo se mi však získat originál zveřejnění, pouze informace o tom, že tento výzkum proběhl.¹⁹

4.3 Využití znakové řeči pro děti se speciálními potřebami

Znaková řeč pro batolata je určena pro slyšící batolata. Je pouze doplňkem jiných komunikačních kanálů. Děti hluché, které potřebují zvláštní přístup k tomu, aby rozvinuly v plné míře své schopnosti, potřebují více, dá se říci, že nabídka znakování je zde pro ně příliš primitivní. Neboť se jedná o jazyk, který děti postupně přestanou používat. (v kapitole 4.4 se ale zabývám i konceptem učení slyšících dětí jazyk neslyšících.)

Existuje skupina dětí, u kterých hrozí riziko, že jejich komunikační schopnosti se budou vyvíjet pomaleji, nebo s většími obtížemi, než u zdravých dětí. U nich se poté používají podpůrné komunikační prostředky, tak jak je rozebírám v kapitole o AAK. Systémy, které jsou používány rodiči a pracovníky rané péče jsou různé. V zásadě by tedy problém používat znakovou řeč Baby Signs® nebyl, ale metodika AAK je rozpracována s ohledem na specifické potřeby a individuální odlišnosti toho kterého dítěte, takže se jiné systémy mohou v konkrétních případech jevit jako vhodnější.

Diane Ryanová ve své knize ovšem ve své knize Baby Sign Language uvádí: „Using sign language with children with Down Syndrome capitalizes on their visual strengths rather than trying to improve upon their weaknesses. Children gain confidence and are less frustrated. Does verbal language take a back seat to sign language? Not at all. It's just another way of getting there. When children with Down Syndrome are taught visually, auditory weaknesses also strengthen and speech gradually improves.“²⁰ (Používání znakového jazyka u dětí s downovým syndromem zužitkovává jejich vizuální schopnosti namísto toho aby se snažil zlepšit jejich slabosti. Děti získávají sebevědomí a

¹⁹ Studie byla prezentována v Národním Institutu pro výchovu dětí do tří let (Zero to Three National Training Institute) Washington DC, v listopadu 2005.

ACREDOLO L., GOODWYN, S. *Znaková řeč pro batolata, český průvodce pro rodiče k programu Baby Signs*. Kněžmost: Nuerasoft s.r.o., 2007.

²⁰ RYAN D. *The Complete Idiot's Guide to Baby Sign Language*. New York: Alpha, 2006. ISBN 1-59257-469-6, str. 160

jsou méně frustrované. Dostane se řeč do pozadí za znakovým jazykem? Vůbec ne. Je to jen jiný způsob, jak ji rozvinout. Když děti s downovým syndromem učíme vizuálně, sluchové nedostatky se také podpoří a řeč se následně zlepší) (překlad: autorka).

Podobná tvrzení lze nalézt na stránkách rané péče. (viz. internetové zdroje). Osobně nemám zkušenosti s prací s dětmi postiženými Downovým syndromem, na stránkách rané péče jsem našla příběh rodičů holčičky Bětky, s Downovým syndromem, kteří chtěli posilovat komunikaci znakováním již před jedním rokem dítěte. Uvádí, že sehnat literaturu ke znakování, konkrétně řeči MAKATON je velmi těžké. Také uvádí, že je výjimečné začínat s řečí Makaton u dětí do jednoho roku. Nabízí se mi zde tedy otázka, zda by nebylo cestou, používat pro svou jednoduchost řeč Baby Signs®. To je však pravděpodobně otázka spíše na speciální pedagogy, či pracovníky rané péče, kteří se problematikou augmentativní komunikace zabývají.

Nicméně možné využití by znaková řeč v této podobě mohla najít u dětí s ADHD. Při komunikaci s využitím znakování mají děti zaměstnanu nejen mysl, ale také ruce, což jim pomáhá udržet nit hovoru a také tím předchází jejich výbuchům a vzplanutím emocí.²¹

4.4 Znaková řeč v Americe

Používání znakování k dorozumění se s batoletem má, vzhledem ke svému vzniku, v Americe větší tradici, než u nás. Pokud se člověk o tuto tematiku zajímá, může si vybrat z široké škály přístupů. Nicméně, když tyto přístupy srovnáme, zjistíme, že většina vychází z programu Baby Signs®, tedy programu, který vzniká za přispění doktorek Acredolové a Goodwynové. Inovace přicházejí v malé míře zejména v tom, že někteří autoři, se více či méně obracejí k ASL, americkému znakovému jazyku neslyšících.

Stacy A. Thompsonová ve své knize *Teach Your Tot to Sign* dokonce tento jazyk nadřazuje jiným způsobům znakování, uvádí pro to několik důvodů:

Prvním je ten, že ASL je vžitý, nebo chcete – li tradiční způsob komunikace pomocí znaků. Takže není potřeba vytvářet znaky, když je jich již k užívání „připraveno“ mnoho.

Druhým je, že se nestane že „zapomenete“ znak, který jste použili, a pokud se tak stane, tak víte, kde jej můžete najít.

²¹ RYAN D. *The Complete Idiot's Guide to Baby Sign Language*. New York: Alpha, 2006. ISBN 1-59257-469-6 , str. 161

Třetím důvodem je, že ASL je „zažitý“ způsob znakování a tak se dítěti nestane, že ve školce potká jiné znakovající dítě, ale nebude mu rozumět, protože každé používá jiný znakový jazyk.

Čtvrtým důvodem je skutečnost, že V USA dochází k začleňování hluchých dětí do kolektivu slyšících, pokud dítě bude používat ASL bude moci komunikovat i s hluchými.²²

Tento názor se nicméně rozchází se všemi ostatními, se kterými se lze setkat při studiu této problematiky. I v ČR vznikl již jeden samostatný „znakovací systém“ pro batolata, ale také prosazuje používání upravených znaků pro komunikaci s batolaty. Především kvůli své specifitě, a to je, že je pouze dalším, doplňujícím způsobem komunikace a také kvůli velké variabilitě, která vyplývá ze zvláštních a individuálních zkušeností dětí. Jedná se o individuální přístup, který umožní dítěti komunikovat tak, jak samo uzná za vhodné. A to znaky, které si samo vymyslí, tak i znaky, které mu jsou nabídnuty rodičem.

Znaková řeč Baby Signs® profesorek Acredolové a Goodwynové se stala pojmem. Zejména díky jejich vědeckému přístupu a rozsahu výzkumné činnosti. V současné době znakovou řeč pro batolata se svým označením Baby Signs ® vyučují ve dvanácti zemích světa. Jednou z nich je i ČR. (v ČR existuje i další znakovací „škola“, která se vůči Baby Signs® vymezuje, rozhodla jsem se jí tedy věnovat novou kapitolu, abych mohla najít rozdíly v přístupech.)

Když se však ještě na okamžik vrátím do USA, chtěla bych ještě jmenovat přístup Diane Ryanové, která se snaží o větší rozšíření, a zmiňuje také tematiku speciální pedagogiky, viz. kapitola 4.3

Tento seznam mnou předložených přístupů není vyčerpávající, v USA jich existuje velké množství, já jsem si z nedostatku jiného klíče, vybrala ty, které byly publikovány u renomovaných nakladatelství.

4.5 Znaková řeč v ČR

Přístup, který je ryze naší české provenience se jmenuje „Znakování s miminky“ a jeho autorka Mgr. Terezie Vasilovčik – Šustová jej nazývá komunikačním systémem, o

²² THOMPSON, S.A. *Teach Your Tot To Sign, The Parents' Guide to American Sign Language*. Washington DC: Gallaudet University Press, 2005. ISBN: 1-56368-311-3

jejím přístupem se můžete dozvědět více na internetu na www.znakovanismiminky.cz, či v její knize Jak se domluvit s kojencem a batoletem.

Autorka se věnovala jazyku neslyšících a pracovala i v rané péči, má zkušenosti se znakováním malých dětí. Sama je matkou dvou děvčátek a s oběma aktivně znakuje. Terezie Vasilovčík – Šustová na svých internetových stránkách popisuje, jak učení u její dcery začínlo, a jak se postupně rozvíjely její komunikační dovednosti.

Znakování s miminky prosazuje velkou míru intuice, tedy nejen, že má vytvořený systém znaků pro komunikaci s dítětem, ale radí již velmi brzy u dítěte, ale potažmo i u rodiče rozvíjet veškeré způsoby komunikace. Sama autorka uvádí již první znaky, které zná mnoho rodičů, jako snahu o komunikaci a autorka je vysledovala u své dcery a zařadila je do svého repertoáru „znaků“ při mluvení. Jedná se například o mnutí očí pěstičkami při únavě dítěte. Tento znak přejala autorka od svého dítěte. Znakování zde tedy není chápáno pouze jako nabízení vymyšlených znaků dítěti, ale také pozorování dítěte a určité intuitivní naladění se na něj. Téma intuitivního rodičovství autorka rozebírá na svých stránkách, ale to už bych se od tématu znakování odchýlila.

Jako pozitivní přínos do této tematiky bych hodnotila přejímání znaků již od velmi útlého věku. Gesto mnutí očiček při únavě totiž dělají děti již v době, kdy ještě nejsou schopny znakovat, ale poskytnutí zpětné vazby je totéž co nazýváme „zrcadlením“ a psala jsem o něm dříve. Dítě si ještě nebude schopno spojit znaky s úmyslem někoho (rodiče) ovlivnit, ale rodiče se tím připraví na soustavnější „používání rukou“ v následujících měsících.

Autorka se proti programu Baby Signs® vymezuje: „Velmi jednoduše řečeno: komunikační systém znakování s miminky je vytvořen na základě mnohaletých zkušeností s efektivní komunikací prostřednictvím gest, znaků, mimiky obličeje a pohybů celého těla s dětmi raného věku (s kojenci a batolaty) v České republice. Není ohrožen nedostatky, které jsou často přítomné v překladech cizojazyčných publikací a materiálů, a které vyplývají například ze specifík příslušného jazyka či z odlišností kultur.“²³

Další program, který je v české republice mezi „nabízenými“ je program miminkovštiny, autorka píše že se s programem seznámila v Austrálii, její pojetí je svou intuitivností velmi blízké pojetí Vasilovčík-Šustové, nicméně na celém webu jsem nenašla celé jméno autorky, a proto jej nepovažuji za věrohodný a autorský zdroj.

O částečně autorský systém se pokouší i Mgr. Renata Kočí na svých stránkách www.znakujicibatole.cz. Nicméně uvádí, že absolvovala instruktáž programu Baby Signs®, ale nebylo jí umožněno vykonávat lektorskou činnost, a proto si „vymyslela“

²³ <http://www.znakovanismiminky.cz/index.php?disp=znakovani> 19.3.2009, 10.01 hod.

vlastní systém, u kterého je však podobnost velmi nápadná a proto jej také nepovažuji za „autorský“ systém.

V roce 2009 psala svou závěrečnou práci na Masarykově Univerzitě Bc. Iva Hlavicová na téma Programy pro slyšící batolata využívající znakovou řeč. Její práce je zajímavá z hlediska výzkumu, který provedla mezi rodiči účastníky se seminářů znakování.

5 Praktické způsoby učení ZŘB

Jsou tedy gesta znaky? Ano, i tak se to dá říci, pokud tedy mají svůj význam. Ale znaky zahrnují nejen gesta, také mimika obličeje je znakem, pohyb celého těla může být znakem. Znak je tedy nemluvený projev, který používáme pro vyjádření konkrétní myšlenky.

Vasilovčik – Šustová dělí znaky na: mimiku obličeje, znaky produkované jednou rukou, znaky produkované oběma rukama, znaky produkované celým tělem.²⁴

5.1 Vznik znaků

Když jsem na začátku hovořila o tom, jak vůbec znaková řeč pro batolata vznikla, mluvila jsem o Kate (a její první znak čichání jako znak pro květinu). Znaky které vytvořila Kate byly velmi jednoduché. Takto malé děti když mají znázornit běh, začnou „utíkat“ na místě, když požádáme dospělého, aby znázornil běh nejspíše jej ukáže dvěma prsty. Na to by měli pamatovat rodiče, při vymýšlení znaků, pro své dítě. Děti v tomto věku nepřemýšlejí symbolicky, ale spíše konkrétně. Nicméně téměř všichni, kteří se zabývají tematikou znakování slyšících batolat nekladou důraz na přesné předvádění a opakování jimi určeného znaku. V tomto případě se spíše zdůrazňuje jednoduchost. Pokud si dítě vymyslí vlastní znak pro svou oblíbenou činnost nebo věc je považováno za správné, aby tento znak přejali i rodiče.

5.2 Začátky znakování s dítětem

Z toho co jsem zde již napsala vyplývá, že doba, kdy dítě začne vědomě používat znaky ke komunikaci je různá, nejdříve však kolem desátého měsíce. Doba, kdy mají začít

²⁴ ŠUSTOVÁ, VASILOVČÍK T., T. *Jak se domluvit s kojencem a batoletem*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2336-5, str. 25

rodiče znakovat je však závislá na jejich přístupu: Někteří rodiče chtějí aby jejich dítě již od narození vidělo, že gestikulace k mluvení patří, tak začnou hned od narození, jiní čekají až dítě udělá svoje první paci paci. Když se začne brzy, hrozí nebezpečí, že rodiče ztratí zájem, protože jejich dítě jim neodpovídá. Obecně tedy ze zkušeností vlastních i jiných stanovily doktorky Acredolová a Goodwynová několik indikátorů, které znamenají, že dítě již je připraveno na to, aby pochopilo, že gesta a verbální projev spolu souvisejí.

Jaké jsou tedy ty indikátory, které znamenají, že dítě již je připraveno na znakování? Je to tehdy, když můžete na minimálně jednu z těchto otázek odpovědět ANO:

- Má dítě alespoň šest měsíců“
- Začíná ukazovat na věci kolem sebe?
- Přináší vám předměty a čeká nějakou odezvu?
- Začíná mávat na pozdrav, ukazovat pá-pá?
- Začíná používat pokývání hlavou na znamení „ano“, nebo „ne“?
- Začíná se zajímat o obrázky v knize?
- Je vaše dítě frustrované, jestliže nerozumíte jeho požadavkům?
- Neumí pojmenovat předměty, hračky, o které má zájem?²⁵

Toto je však otázka kterou si musí zodpovědět každý rodič sám. Pokud začne s dítětem znakovat ve věku osmi měsíců, pravděpodobně bude čekat ještě minimálně dva měsíce, než se dočká znaku. Pokud začne znaky používat ve věku dvanáct měsíců, může se prvních znaků dočkat již za několik dní nebo týdnů. Každé dítě je individualita a každé má jinou snahu o komunikaci.

Znaky, které jsem uvedla jako naše první, vycházely dílem z doporučení všech, kteří se znakovou řečí zabývají a dílem z našich potřeb. Nejčastěji jsou doporučovány právě znaky které se dají využít při jídle, protože děti se u jídla často vztekají. Z nejrůznějších důvodů: chtěly by něco jiného, už nechtějí, chtějí ještě, chtějí jíst rychleji a podobně. Znak „ještě“ a „hotovo“ jim zpočátku pomohou k vyjádření nejdůležitějšího. Později, když tyto znaky zvládnou mohou nastoupit další.

„Většina kojených dětí bývá nervózní, když jsou během kojení překládány od jednoho prsu ke druhému. Já jsem dceru Dorotku kojila do jednoho roku pouze z jedné strany,

²⁵ ACREDOLO, L. GOODWYN, S. *Baby Signs, How to Talk with Your Baby Before Baby Can Talk*. New York: McGraw Hill, USA, 2002. ISBN 0-07-138776-5, str.34

takže byla od prsu odstavena až ve chvíli, kdy měla dost. Po roce jsem Dorotku začala překládat a ona se samozřejmě bála, že už nic nedostane, že vše skončilo ještě předtím, než se nasýtla. Protože jsme ale běžně v průběhu obvyklých denních jídel používali znak JEŠTĚ, nebylo těžké Dorotě vysvětlit, že dostane ještě. Zpočátku jsem ji odstavila, ukázala jsem znak a řekla JEŠTĚ a přeložila ji na druhou stranu, kde se spokojeně přisála. Za několik dní začala ukazovat JEŠTĚ mezi přikládáním sama a za týden už se sama odpojila od zdroje, ukázala JEŠTĚ a štrachala se na druhou stranu mého těla.“²⁶

5.3 Mluvení znakových dětí

Děti jsou individuality, každé je jiné. Některé provozují známou hru *pací, pací* již od devíti měsíců, jiné ji nezačnou dělat třeba vůbec, některé si hrají samy na dece a jiné se chtějí nosit. Celkové směřování vývoje dítěte je však stejné u všech. Všechny se vyvíjí k tomu, aby chodily a mluvily. Když dítěti dáme možnost znakovat, dorozumí se s námi v nejzákladnější rovině. Ale dítě vidí, že ostatní mluví a postupem času se přirozeným vývojem posune i jeho schopnost v ovládnutí jazyka, myšlení a dalších dovednostech nutných k dorozumívání mluvenou řečí. Mění se jeho potřeby, roste potřeba pojmenovávat více věcí a dítě ví, že se mu mluvením otevírají nové možnosti. Co se však stane, až tedy dítě dospěje do fáze, když již začne užívat mluvenou řeč? V knize *Baby Signs®* jsem našla popis vývoje mluvení u holčičky Megan:

13-18 months: Megan used the sign exclusively, especially when she'd John her mother in the bathroom in the morning.

18 months: Megan occasionally began to mutter something that sounded vaguely like the word, always pairing it with the sign. Her parents had trouble understanding what she was saying and depended on the sign as a translation.

19 months: The sign and the word became equal partners, Megan using them together pretty consistently.

20 months: Megan confidently used the word in all but a few special circumstances. For Megan, the transition was complete. ²⁷

(13-18 měsíců: Megan používala výhradně znakovou řeč, obzvláště když byla ráno s matkou v koupelně.

²⁶ ŠUSTOVÁ, VASILOVČÍK T. *Jak se domluvit s kojencem a batoletem*, Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2336-5, str. 37

²⁷ ACREDOLO L. GOODWYN, S. *Baby Signs, How to Talk with Your Baby Before Baby Can Talk*. New York: McGraw Hill, USA. ISBN 0-07-138776-5, str.133

18 měsíců: Megan si občas něco mumlala, znělo to trochu jako slova, vždy to doprovázela znakováním. Její rodiče měli problémy ji porozumět a díky znakovému jazyku si to mohli přeložit.

19 měsíců: znakování a řeč se staly rovnocennými, Megan je používala dohromady (logicky je propojovala).

20 měsíců: Megan v podstatě jen mluvila, až na pár výjimek. Přechod byl ukončen)(překlad: autorka)

5.4 Zásady učení znakování

Učení se znakům je především, a to je zdůrazňováno, pro miminko doplňkem komunikace, proto jakýkoliv spěch, příkazy, tresty a podobně nejsou nejen vhodné, ale ani žádoucí. Pro dítě je důležité vědomí, že se může vyjádřit, že je s ním komunikováno a co je výhodou tohoto programu je, že je znakování možno pojmut i jak hru. Při povídání s dítětem je možno používat jednoduchých říkanek, které prokládáme znaky a dítě tak má možnost poslouchat opakující se texty a tak navykat na řeč a přitom zjišťovat, že existují gesta. Tedy zjednodušeně řečeno.

První zásada je tedy učit vesele a hrou. Ostatně to je zásadou u většiny činností, které se dítě musí naučit (chodit na nočník, říkat R, smrkat...).

Jen pro názornost uvedu jednu říkanku (v originální formě) převzatou z internetových stránek T. Vasilovčik-Šustové:

Proč se chvěješ JABLÍČKO?

ptá se teta HRUŠKA.

LECHTÁ tě snad SLUNÍČKO,

či tě trápí MUŠKA?

I ne, to jen BŘÍŠKO malé

už mě táhne DOLŮ,

zdá se, že už budu ZRALÉ

a ozdoba STOLU.

JABLKO- ruce v pěst

HRUŠKA- dvě ruce společně v pěst - Eliška ještě ukazuje, že je na PAPÁNÍ

LECHTÁ - lechtá se na boku

SLUNCE - zavírá oči a ukazuje si na ně – dcera si znak vymyslela sama, protože jí slunce svítilo do očí *nebo* ukazováčkem jedné ruky obkroužit obličej

MUŠKA - třepetající se ruka *nebo* mávat rukou jako byste odháněli mouchy

BŘÍŠKO - plácá na břicho

DOLŮ - ukazuje na zem

ZRALÉ - ukazuje znak LÍBIT - mávání rukama před sebou *nebo* lze použít znak HOTOVO

STŮL - plácne na nohu nebo na něco před sebou jako na stůl²⁸

Druhou zásadou je používat současně znak a slovo. Děti bývají často roztěkané, často sledují několik věcí dohromady. Je proto třeba upoutat pozornost dítěte a poté říci zřetelně slovo a použít znak. Pro první znaky se mi velmi dobře osvědčilo učit ve vyvýšené dětské židličce tak, abychom byli se synem v jedné rovině. Častěji tedy po jídle, kdy byl zklidněný a neočekával jídlo.

Třetí zásadou je okřídlené rčení opakování je matkou moudrosti, tedy čím častěji se znak dá použít – tím lépe, ale vždy by to mělo patřit k situaci. Děti si s postupem času z nabízených znaků vyberou ty, které jsou jim prospěšné. K tomuto účelu je výbornou didaktickou pomůckou tabulka, kterou prostřednictvím svého výukového programu distribuují lektorky Baby Signs®. Jedná se o jednotlivé lístky papíru, které jsou nalepeny na tvrdém papíře a jsou poskládány sestupně tak, že se jimi dá pohodlně listovat a jednoduše najít slovo podle abecedy.

Jedna ze znakujících maminek mi popisovala použití v zoologické zahradě. Samozřejmě neměla všechny znaky pro zvířátka v hlavě, takže tato pomůcka jí posloužila jako slovník. Dcerčin (16 měsíců) slovník byl po návratu ze zoo bohatší o tři nové znaky: slon, klokan a žirafa!

Čtvrtou zásadou je jednoduchost a názornost. O tvorbě znaků jsem již hovořila, některé znaky však mohou být takové, že dítěti se mohou „plést“ ruce. Proto je vhodné u některých znaků napoprvé jemně vést ruce dítěte a tím mu ukázat, jak je má při konkrétním znaku použít.

²⁸ <http://www.znakovanismiminky.cz/index.php?disp=rikanky> 27.3.2009 18,31 hodin

II PRAKTICKÁ ČÁST

Znakování s miminky je v ČR poměrně novou záležitostí, jak jsem již ostatně několikrát uvedla. Matek, které pro komunikaci se svým „nemluvnětem“ používají znakovou řeč, je menšina. Pokud se matka rozhodne, že bude se svým dítětem znakovat, má několik možností. Bude hledat na internetu, v knihkupectví, v mateřských a jiných centrech pro děti anebo se zaměří na svou intuici. V knihkupectví narazí zatím pouze na jednu česky psanou knihu na toto téma. Jde o publikaci Terezie Vasilovčik-Šustové. Pokud začne hledat na internetu zjistí, že může použít několik programů, podle kterých se pak může znaky učit. Nejvíce rozšířený program je program Baby Signs®, program který vychází z amerických studií profesorek Acredolové a Goodwynové, který školí své instruktorky. Další program je Znakování s miminky Mgr. Terezie Vasilovčik-Šustové, která nyní také začala školit instruktorky.

Další programy, které však označuji za „okrajové“ jsou „Znakující batole - Znakujeme s opičkou BABU“, Mgr. Renaty Krejčí, která teoreticky vychází z programu Baby Signs, praktické znaky na svých stránkách neuvádí, takže nemohu srovnat s jinými. Nicméně na svých stránkách uvádí, že jí nebylo umožněno stát se instruktorkou Baby Signs®, protože byl již naplněn počet lektorů. Podobnost s programem je však zřejmá již z postavičky „znakující opičky“ (Baby Signs má medvídko).

Dalším programem, který jsem na internetu našla je kurz miminkovštiny, autorky, která neuvádí své jméno, ale uvádí, že se inspirovala v Austrálii. Její stránky jsou poměrně originální, lze na nich najít spoustu zajímavých odkazů na cizojazyčné weby o znakování. Nicméně poslední aktualizace stránek proběhla v roce 2007, tedy je nepovažuji za příliš aktuální. Také chybějící jméno autorky zvyšuje nevěrohodnost.

V počátku svého znakování jsem uvažovala, že jako součást své praktické části bakalářské práce zařadím kvantitativní výzkum založený na dotazníku, který bych rozšířila mezi znakující rodiče. Nicméně při komunikaci s „majitelkou licence“ pro program Baby Signs® paní Ing. Michaelou Tilton, MBA jsem zjistila, že již jeden dotazník studentka z Brna mezi účastníky kurzu rozšiřuje. Vzhledem k malému rozšíření této metody v ČR a přitom poměrně velkým možnostem ve výběru „systému“ jsem se rozhodla srovnat přístupy a znaky programu Baby Signs® doktorek Acredolové a Goodwynové, program Stacy A. Thompsonové, dále Diane Ryanové a český program Znakování s miminky Terezie Vasilovčik-Šustové, které mi sloužily jako zdroje informací a náhledů na téma znakování s miminky (kapitola 7.1).

Další částí mé praktické práce je případová studie o Adamovi, mém synovi, který má v době dokončování této práce 14 měsíců a již aktivně znakuje (kapitola 7.2).

Součástí mé práce jsou fotografie Adama při znakování (kapitola 7.3). Pro úplnost také do přílohy zařazuji kompletní znaky programu Baby Signs® tak, jak jsou uvedeny

v americké předloze, která mi sloužila jako zdroj. Vzhledem k původnosti a dalo by se říct „pionýrské“ práci profesorek Acredolové a Goodwynové jsem se rozhodla zařadit jejich slovník, i když český by možná byl pro mnohé přijatelnější. Já ten původní však považuji za základní.

Metodologická část

6 Abstrakt

V průběhu studia problematiky znakování batolat jsem narazila na několik systémů znakování. V české republice se jedná o poměrně novou oblast zájmu jak mezi rodiči, tak na vědecké úrovni. V Americe je situace odlišná - vzhledem k délce „tradice“ znakování zde existuje mnoho způsobů a přístupů. Oproti tomu v české republice, prozatím, vedle sebe existují dva srovnatelné komunikační systémy a několik dalších méně rozšířených. Zadáám-li v současné době v českém vyhledávací seznam.cz vyhledávání českých publikací o znakování batolat, naleznu už zmiňovanou knihu Terezie Vasilovčik Šustové. Druhý způsob jak se k nějaké publikaci dostat je zakoupení sady pro rodiče na kurzech Baby Signs® .

Ovšem, chci-li vyhledat knihy na toto téma na americkém trhu, konkrétně na serveru Amazon.com, naleznu 50 knih o dané problematice.

Rozdíl je tedy markantní.

Otázkou ovšem zůstává, je-li v kvantitě také vyjádřena kvalita publikací. Je jeden univerzální jazyk, kterým se dá s dítětem komunikovat gesty, nebo je každý jeden odlišný? Je důležité, že u nás neexistuje téměř konkurence?

Je možné, že kulturní rozdíly mezi českou republikou a USA mohou znamenat, že musíme vytvářet vlastní systémy, nebo je možné bez problémů implementovat americké systémy do naší kultury?

Z důvodu malé rozšířenosti problematiky znakování na vědecké úrovni v české republice se objevuje velké množství otázek, mým cílem je tedy poodhrnout roušku, která zatím toto téma halí a tím snad odkrýt možnosti a neprobádaná území na poli komunikace s malým dítětem.

6.1 Téma a cíl výzkumu

Jako zdroje své práce o znakování batolat jsem použila jak knihy z USA, tak knihu české provenience. Jelikož jsem také se synem prakticky znakovala stála jsem zpočátku před rozhodnutím, jak si vybrat systém, podle kterého budeme znakovat. Vzhledem k nabídce ve zlínském kraji jsem se zúčastnila kurzu programu Baby Signs® a získala tak jejich balíček pro rodiče. Dalším zdrojem mi byla kniha Terezie Vasilovčik-Šustové, dále kniha Baby Signs vydaná v Americe a přístupy Diane Ryanové a Stacy A. Thompsonové rovněž z USA. Možností také bylo učit syna čistý Český znakový jazyk.

Nebyla jsem odkázána na jeden přístup, mohla jsem tedy srovnávat. Tématem mého výzkumu tedy bude srovnání těchto přístupů, respektive kvalitativní výzkum jednotlivých znaků daných systémů z praktického hlediska a porovnání kritérií důležitých pro znakování.

Cílem výzkumu je nalézt případné rozdíly mezi jednotlivými znaky, ať již kulturně, či osobnostně podmíněné.

6.2 Potenciální význam

V praxi mnoha pedagogických, sociálních a okrajově také zdravotnických profesí je komunikace s malým dítětem nezbytná. V širokém povědomí zatím není znakování miminek bráno jako běžná věc, kterou by tito pracovníci praktikovali. Ostatně, i když oficiální statistiky na toto téma u nás neexistují, tak si troufám tvrdit, že i procento rodičů, kteří se svým dítětem komunikují pomocí znaků dříve než dítě začne mluvit, je velmi malé. Potenciál této metody komunikace však považuji za velmi vysoký. Cílem je se domluvit. Naznačit dítěti, že gesta jsou komunikace a tuto jeho schopnost rozvíjet. Cílem mé práce je na srovnání jednotlivých gest daných systémů ukázat, jak přirozená a jednoduchá tato gesta jsou. Jak rozdílné, či stejné tyto znaky mohou být. Jak jsou ovlivněny kulturní tradicí dané země a tím blízké, či vzdálené našemu chápání a přístupu. A tím vlastně jak jsou jednoduché k použití a komunikaci s malým dítětem. Ostatně v zahraničí již existují „jesle“ kde se znakuje zcela běžně. Jaký však zvolit systém, aby se mohly děti domluvit i mezi sebou. Toto srovnání si nebere za cíl nějak sjednotit „znaky“ pro masové použití, pouze chci ukázat, že rozdíly jsou většinou pouze dílčí. A pokud jsou někde naprosto markantní, tak na tuto rozdílnost upozornit.

6.3 Klíčové koncepty a základní výzkumná otázka

Děti se snaží komunikovat, snaží se o to, aby jim bylo rozuměno a dospělí jim ukazují, jak se dá komunikovat. Pro mě jako znakovající matku není znakování nic výjimečného. Beru znaky jenom jako způsob, který mi umožnil domluvit se s Adamem, protože on ještě

neumí mluvit. Je to fascinující, ale vlastně v tom není žádná záhada, je to prosté. Domlouváme se tak, jak mu to prostě teď jde.

Některé znaky jsme si vymysleli sami, jiné jsme převzali. A převzali jsme ty, které nám šly nejlépe „na ruku“. Když zhodnotím znaky jednotlivých systémů, tak se opravdu liší v maličkostech, některé jsou mi však bližší, jiné mi nedávají „smysl“. Toto hodnocení možná vyznívá laicky, ale u znaků to tak opravdu je. Dítě přemýšlí naprosto konkrétně, nikoliv symbolicky, pokud mu tedy chci ukázat, že se jde papat, nejjednodušší způsob je vzít sousto a dát si jej do pusy. Nebo to naznačit. A o tom znakování s batolaty je. Najít znak, který bude blízký dítěti a jeho způsobu vnímání a pohledu na svět.

Znaky musí mít svou „logiku“ a vycházet nejlépe z konkrétní situace. V historickém kontextu je možné, že s přihlédnutím na kulturní tradici Ameriky tato „logika vzniku“ bude jiná u nás a jiná právě ve Spojených státech. Jako základní výzkumnou otázku volím tedy:

„Jak jsou znaky nabízené v systémech z USA odlišné od těch, které se nabízejí v českém komunikačním systému?“

6.4 Omezení výzkumu

Vzhledem k uvedenému počtu systémů, které existují v USA není v mých silách srovnávat znaky všech komunikačních systémů, které se v USA nabízejí, ale musela jsem vybrat jen některé. Vybrala jsem takové, které dle mých subjektivních měřítek vypadaly osobitě, autorsky a tedy byla možnost určité odlišnosti.

Můj výzkum se tedy bude zabývat srovnáním čtyř komunikačních systémů s batolaty. Třemi pocházejícími z USA a jedním z ČR. Nutno však dodat, že americký program Baby Signs® je ve své původní (tedy stejné jako v USA) podobě nabízen i v ČR a dalších evropských zemích. Srovnávám tedy dva ryze americké programy, jeden ryze český a jeden „kosmopolitní“.

6.5 Teoretická tradice ve zkoumaném tématu

Teoretické publikace vycházejí prozatím především v zahraničí. Na mnoha internetových stránkách různých komunikačních systémů jsou uváděni „autoři“, „zakladatelé“ a „vynálezci“ znakové řeči pro batolata. Knihy, z kterých jsem čerpala jak teoretické poznatky, tak i praktické zkušenosti uvádím v seznamu literatury, nicméně pro všeobecné informace sloužící pro poznání možností a srovnání existujících programů uvádím seznam internetových stránek ve světě:

Stránky australské znakové řeči pro batolata: www.australianbabyhands.com

Stránky nabízející DVD znakových dětí, zvláště vhodné pro děti s komunikačními problémy: www.sayitvideos.com

Stránky Josepha Garcii, jednoho z prvních výzkumníků v oblasti znakování s miminky, propaguje použití čistého znakového jazyk pro neslyšící: www.sign2me.com

Další stránky ve světě:

www.mybabycantalk.com

www.signingtime.com

www.kindersigns.com

www.signbabies.com

www.signingbaby.com

www.tinyfingers.com

www.weehands.com

6.6 Realizované empirické výzkumy

V roce 2009 obhajovala svou bakalářskou práci na Masarykově Univerzitě v Brně Iva Hlavicová na téma: Programy pro slyšící batolata využívající znakovou řeč. Prováděla kvantitativní výzkum na téma: Zkušenosti maminek s programy pro slyšící batolata využívající znakovou řeč.

6.7 Metodologie

Vzhledem k tomu, že mám se znakováním praktickou zkušenost a zdroje ze kterých jsem čerpala jsou rozmanité, rozhodla jsem se provést kvalitativní výzkum, ve kterém budu srovnávat dle určitých kritérií znaky nabízené ve čtyřech znakovacích systémech.

6.7.1 Volba vzorku znakovacích systémů

Přístupy, které budu srovnávat, jsem vybírala podle různých kategorií:

Znakování s miminky

Volba českého systému „znakování s miminky“ byla nejjednodušší. Je to rozvíjející se program, který je jak říká jeho zakladatelka „živým“ organismem a je pořád ve vývoji. Je to také program, který se hlásí k české kultuře. Je to program, který je inspirativní a „nabízející“.

Baby Signs®

Program Baby Signs® je „kosmopolitní“ program, byl vytvořen v Americe a úspěšně je rozšiřován v mnoha zemích světa. Jeho zakladatelky jsou psycholožky Goodwynová a Acredolová, které jako první publikovaly ve vědeckých kruzích kasuistiku o „znakování“.

Program Tracy A. Thompsonové

Tento program je „americký“ a propaguje znakování pomocí ASL, tedy Amerického znakového jazyka. Jako výhodu uvádí přínos do budoucnosti dítěte, kdy bude mít základ amerického jazyka neslyšících a tím bude s nimi moci začít komunikovat znaky, kterým budou rozumět všichni.

Program Diane Ryanové

Je americký program, který propaguje znaky, částečně vycházející z ASL a částečně pracující se znaky, které vycházejí přímo od dětí.

6.7.2 Volba vzorku srovnávaných znaků

Protože se jedná o srovnávací studii, která si klade za cíl ukázat podobnosti a odlišnosti, které se znak od znaku samozřejmě liší, ale není mým cílem srovnat všechny existující znaky, rozhodla jsem se pro dvě kritéria výběru znaků. Zprvé jsou to mně neznámá kritéria Adamova. Je pravdou, že některé znaky používal téměř pořád, a pak jsou znaky, které „vypustil“. Tuto „JEHO“ skupinu používaných znaků volím proto, že podle mě dostupných informací u dětí často „vedou“ právě některé znaky. Například světlo je velmi oblíbené, je to praktický znak, který má mnohostranné použití a děti jej často použijí jako první. Proto volím tuto skupinu, která se zaměří na znaky, které považoval Adam za nejdůležitější. Je to jeho subjektivní výběr. A některé znaky bych já do výběru nezahrnula, nicméně tato studie je i o znacích, které si vybírají děti.

Do této skupiny tedy řadím znaky:

SVĚTLO, PES, JÍST, PÍT, AUTO.

Druhou skupinu znaků jsem zvolila již podle kritérií důležitých pro rodiče. Zároveň ale volím znaky, které považuji za důležité, nicméně my jsme je nenabízeli. Jedná se například o slovo TÁTA, které se Adam naučil dříve vyslovovat, než znakovat, tak jsme jej nahradili.

Do této skupiny tedy řadím znaky:

MÁMA, TÁTA, JEŠTĚ, HOTOVO, PROSÍM, PROMIŇ, DĚKUJI, KOUPAT, ČIŠTĚNÍ ZUBŮ, KOČKA, KNIHA.

6.7.3 Volba srovnávaných kritérií

A. PROVEDITELNOST DÍTĚTEM

Komunikace mezi matkou, resp. rodičem a dítětem je důležitá. Rodič ví, jak něco sdělit a dítě je ten, který se to musí učit. Pokud si rodič jako způsob rané komunikace zvolí znakování s cílem dorozumět se s dítětem, je důležité, aby znak který dítěti nabízí byl lehce proveditelný. Alespoň u počátečních znaků toto kritérium hodnotím jako velmi důležité. S postupem času, jak dítě dozrává, jistě bude schopno udělat i znaky, které bude provádět složitou souhrou obou rukou, ale to ve věku kolem jednoho roku není u dítěte reálné a nebylo by to přínosné. Proveditelnost je tedy kritérium které hodnotí následující:

- „zaměřitelnost“ znaku dítětem (tedy aby byl znak výrazný, pokud možno v zorném poli dítěte)
- jednoduchost ve smyslu motorickém, zda je tedy reálné, aby dítě kolem jednoho roku znak zopakovalo.

B. NEZAMĚNITELNOST

Je kritérium které bude hodnotit „osobitost“ znaku. Tedy jeho reálnou originalitu a zároveň odlišnost od jiných znaků stejného znakovacího systému.

C. ZAPAMATOVATELNOST

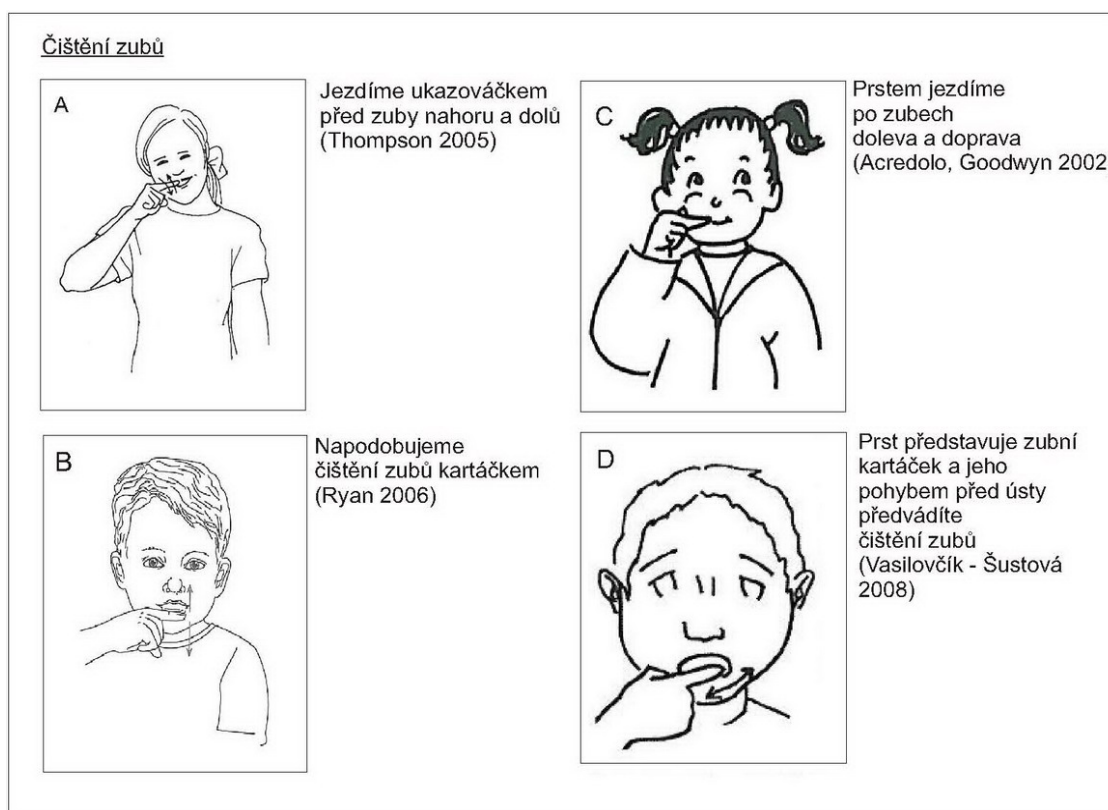
Je kritérium, které v podstatě úzce souvisí s „nezaměnitelností“. Uvádím jej však samostatně, protože „zapamatovatelnost“ určitého znaku může souviset s kulturní tradicí. Znak, který může být „logický“ v historických a kulturních podmínkách v USA, může působit těžkopádně či „nelogicky“ v Česku.

D. ODVODITELNOST

Je kritérium, které opět souvisí s předchozí „zapamatovatelností“, je to kritérium, které je částečně podmíněno historicko-kulturním dědictvím země. Nejedná se mi však o hodnocení těchto rozdílů, či snad vyzdvihování jednoho, či druhého znakovacího systému. V souvislosti s odvoditelností mám spíše na mysli „srozumitelnost“ znaku pro přihlížejícího a nezúčastněného. U mnohých znaků je totiž velkou výhodou, že jsou natolik konkrétní, že i člověk, který neznakuje a dokonce se znakováním nezabývá si „intuitivně“ dosadí ke znaku správný význam. Hodnotím odvoditelnost pro „běžného“ pozorovatele, nikoliv člověka který má zkušenosti s jakoukoliv formou znakové řeči.

Empirická část

7.1 Srovnávací studie – kvalitativní výzkum

Obrázek 2: Autorka: čištění zubů

Srovnání:

Znak pro „čištění zubů“ je ve všech srovnávaných systémech téměř shodný, liší se pouze směrem pohybu ruky při ukazování.

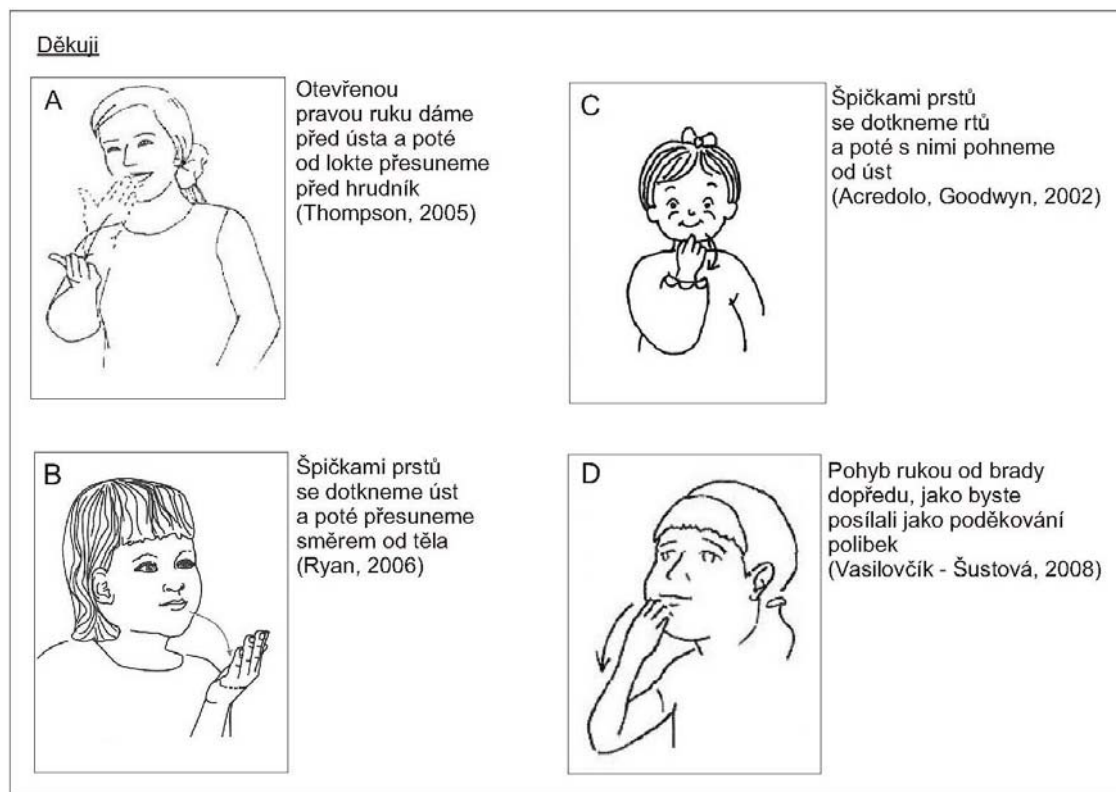
Proveditelnost dítětem: Jedná se o konkrétní znak, který velmi dobře vystihuje potřebu dítěte jak na zaměřitelnost (je přímo v zorném poli dítěte), tak na konkrétnost.

Znak není těžké napodobit, i když pohyby napodobující čištění pravděpodobně malé dítě přesně nezopakuje.

Nezaměnitelnost: U tohoto znaku hrozí v začátcích zaměnitelnost s jinými znaky, které se provádějí podobným způsobem, tedy přiblížením ruky k ústům (např. pít, dudlík).

Zapamatovatelnost: Tento znak je velmi konkrétní, prst se přímo „stává“ kartáčkem, což je pro malé dítě velmi dobře pochopitelná a zapamatovatelná situace. Je tedy velmi vhodně zvolen.

Odvoditelnost: Vzhledem k tomu, že prst přímo napodobuje prováděnou činnost a použití kartáčku. Je tento znak velmi dobře odvoditelný i pochopitelný pro „neznakujícího“ člověka.

Obrázek 3: Autorka: děkuji

Srovnání:

Znak pro „děkuji“ je ve všech srovnávaných systémech shodný.

Proveditelnost dítětem: Jedná se o konkrétní znak, který opět velmi dobře vystihuje potřebu dítěte na zaměřitelnost. Znak se dělá u obličeje, což je nejideálnější „umístění“. Obzvláště u dětí, které ještě samostatně nechodí.

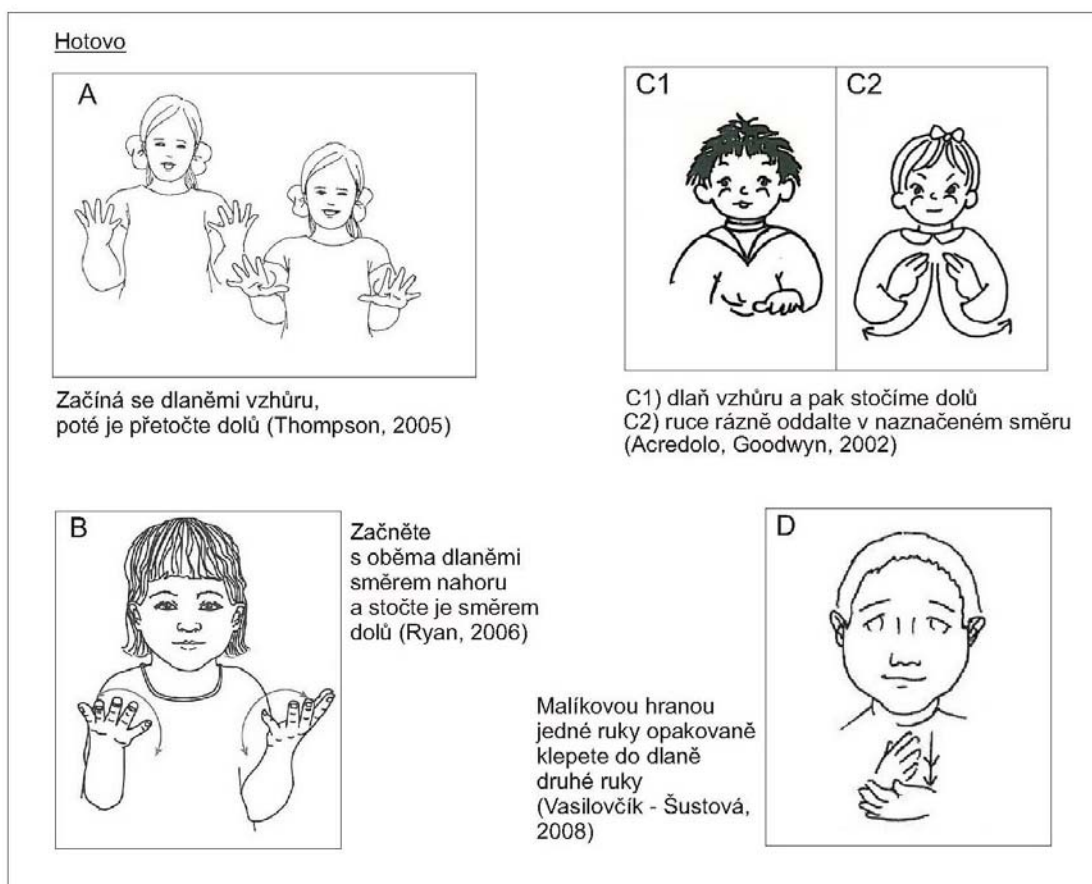
Znak sice není těžké napodobit, nicméně u „rozpohybovaného“ dítěte může zpočátku docházet k „přehlédnutí“ znaku rodičem, ale protože děti často jeden znak udělají hned několikrát, tak v tom neshledávám větší problém, je zde pouze dobrá zvýšená pozornost rodiče.

Nezaměnitelnost: Opět zde zpočátku při provádění dítětem hrozí zaměnitelnost se znaky, které se dělají u úst, tedy například jíst. Děti totiž zpočátku pohyby neprovádí přesně, nicméně z kontextu situace lze znak odlišit.

Zapamatovatelnost: Znak není příliš konkrétní, nejedná se totiž o přímý popis věci, takže znak nepatří k těm snadno zapamatovatelným. Určitou pomůcku shledávám

v popisu Vasilovčik – Šustové, která pohybu dává význam oním „posíláním polibku“ to může být pro zapamatování pomůckou. Ostatní systémy původ nevysvětlují.

Odvoditelnost: Vzhledem k tomu, že se nejedná o přímou činnost, ani věc není znak lehce odvoditelný pro neznakujícího. Nicméně je možné, že někoho napadne již zmiňovaný „původ“, tak jak jej rozkrývá Vasilovčik – Šustová.

Obrázek 4: Autorka: hotovo

Srovnání:

Znak pro „hotovo“ je ve všech srovnávaných systémech velmi podobný, americké systémy pracují se znakem vycházejícím z ASL, Acredolová a Goodwynová nabízejí dvě varianty. Vasilovčik – Šustová nabízí odlišný znak. Jedná se o znak, který děti velmi rády používají. Vzhledem k tomu, že jim většina činností zabere delší dobu, tak často dospělí mají tendenci se neustále ptát, zda je již „hotovo“. Děti poté, co tento znak pochopí a začnou jej používat, mohou zažít pocit samostatnosti, toho, že se mohou rozhodnout samy a že to dospělí respektují. Považuji tento znak za velmi prospěšný a přínosný.

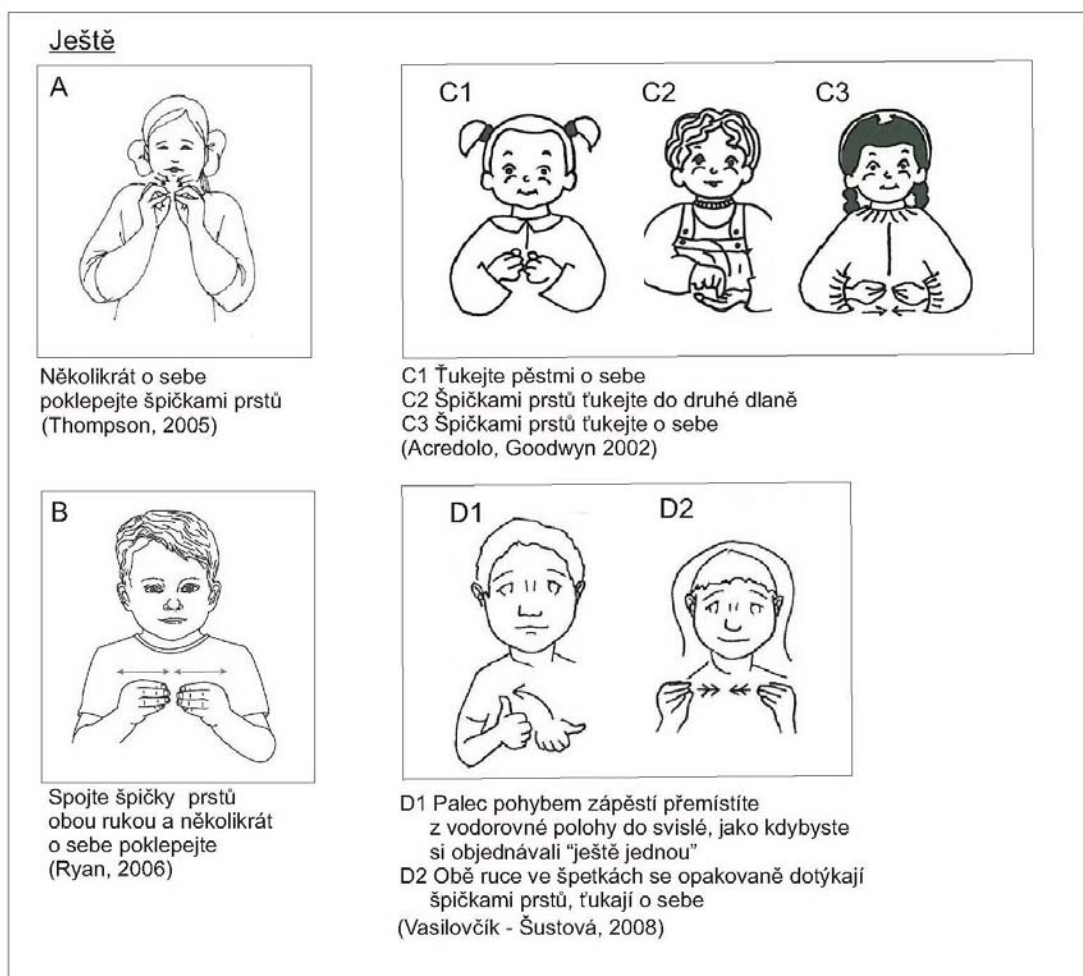
Proveditelnost dítětem: Znak pro „hotovo“ nám již nabízí několik variant provedení. Od prostého otáčení dlaněmi (A, B, C1), který považuji za příliš „malého rozsahu“. Osvědčily se mi spíše znaky, které jsou výraznější a mají v sobě více pohybu. Tento znak

se bude dítěti v jeho dokonalé podobě hůře provádět. Lepší variantu nabízí Acredolová a Goodwynová (C2) kde lze pozorovat určitou „ohraničenost“...dítě dodělá určitou činnost a oddělí ji pomyslnou čarou rukama. Pohyb nemusí v určité chvíli brzdit, proto se mu bude znak lépe dělat v této podobě. (my sami jsme jej nakonec zvolili také). Další stejně vhodnou variantou je použití znaku podle Vasilovčik – Šustové, kde také dochází k určité ohraňčenosti (napadá mě analogie se zaseknutím sekery po skončení sekání dřeva).

Nezaměnitelnost: Znak je poměrně hodně výrazný a nemělo by docházet k zaměňování.

Zapamatovatelnost: Znak je poměrně dobře zapamatovatelný. Zvláště u variant C2 a D, kde je možno pozorovat právě určité ohraňčení děje.

Odvoditelnost: Znak je hůře odvoditelný, ale opět záleží kterou variantu použijete. U varianty C2 a D pravděpodobný význam neznající člověk při dobrém provedení pochopí.

Obrázek 5: Autorka: ještě

Srovnání:

Znak pro „ještě“ má velké množství variací. A i přes tuto variabilnost jsem při vlastním znakování se synem vymyslela další, pro nás lépe vyhovující. Situace: dítě sedí v dětské židličce, tedy lehce vyvýšená pozice, rodič jej krmí například jogurtem. V jedné ruce drží lžičku, v druhé ruce jogurt. Dítě se již ošívá, rodič se jej chce zeptat, zda chce JEŠTĚ, v tom případě musí položit lžičku, poté i jogurt a může udělat znak „ještě“. Protože většina systémů nabízí právě „dvouruční“ znaky. Jedinou výjimku tvoří znak D1, který mi připadal málo výrazný. Proto jsem začala používat znak, který je používán při objednávání např. v restauraci. Kdy rukou se zvedlým ukazováčkem opíšete malý kruh zhruba ve výši očí.

Proveditelnost dítětem: Znak pro „ještě“ ve všech jeho variacích je poměrně lehce použitelný pro dítě. Pravděpodobně jej neukáže v dokonalé formě, ale pohyb celými ručičkami s ťukáním o sebe není náročný. Znak C2 a D1, které se liší jsou také poměrně dobře proveditelné. Pravděpodobně zpočátku bez zapojení prstů. Ale to je ostatně „problematické“ u všech znaků, které používají složitější postavení prstů.

Nezaměnitelnost: Znak je možno zaměnit se znakem „bolí“ který je velmi podobný, pouze o sebe neťukáte všemi prsty, ale jen ukazováčky (ve všech srovnávaných systémech).

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je horší, ale záleží kterou variantu zvolíte. Varianty A, B, C1, C3, D2 jsou hůře zapamatovatelné, u variant C2 a D1 je možné částečně také odkazovat na zažitou neverbální komunikaci, kde se podobné „znaky“ také vyskytují.

Odvoditelnost: Varianta A, B, C1, C3, D2 jsou pro neznakujícího hůře odvoditelné. Varianta C2 a D1 je s určitou mírou představitosti odvoditelná.

Obrázek 6: Autorka: jíst

Srovnání:

Znak „jíst“ je jedním z nejpoužívanějších, nejlogičtějších a nejčastěji používaných znaků vůbec. Kolem jídla se točí velká část dne dítěte, jeho komunikace s rodičem a je to také zdroj častých výbuchů zlosti. Ve všech systémech je použit stejný znak, což není s podivem, protože z hlediska vnímání dítěte je to jeden z „nejlépe“ zvolených znaků. Spousta rodičů jej používá i mimoděk, aniž by tvrdili, že znakuje. Znak je velmi konkrétní a jednoduchý na provedení i pochopení.

Proveditelnost dítětem: Je výborná, z vývojové psychologie víme, že děti kolem jednoho roku nemají problém strčit do pusy cokoli. V tomto věku děti ústa nepoužívají jen jako orgán sloužící k přijímání potravy, ale používají jej i jako orgán poznávací. Je pro ně středem „poznávacího“ vesmíru. Znak pro „papat“ tedy motoricky zvládnou s přehledem.

Nezaměnitelnost: Znak je možné později zaměnit za znak pro „pít“, případně dudlík.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je bezproblémová.

Odvoditelnost: Odvoditelnost je u neznakujícího člověka téměř jistá. Tento znak je používán i při neverbální komunikaci mezi slyšícími například ve velkém hluku.

Obrázek 7: Autorka: máma

Srovnání:

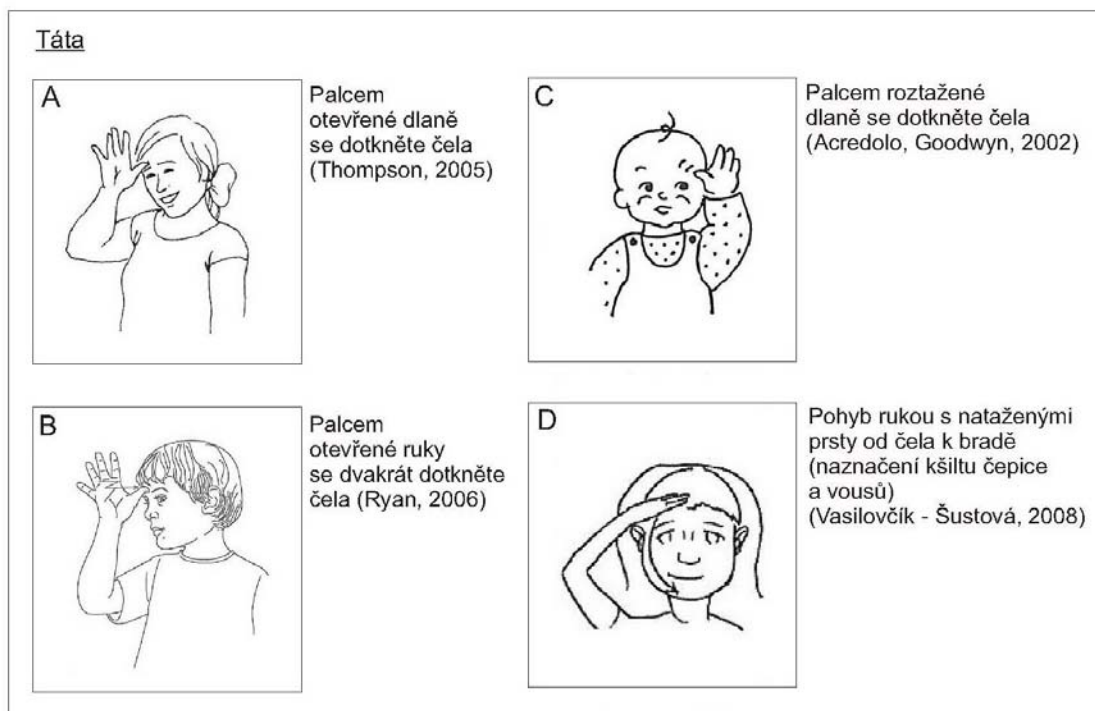
V běžném životě se často setkáme s názorem, že první slovo dítěte je „máma“, respektive často „mama“. Nicméně to je záležitost zcela individuální a nemusí být pravidlem. Ovšem znak pro máma považuji v komunikaci mezi matkou a dítětem za nadbytečný. Zejména proto, že matka proto, aby jej používala musela by hovořit o sobě ve třetí osobě, anebo by jej musel používat někdo, kdo s dítětem o matce hovoří a navíc „znakuje“. Což je situace poměrně vzácná. Znak jako takový jsme využili v básničkách, při různých ukazovačkách, ale k praktickému použití u nás nedošlo. Znak je prováděn ve všech systémech poměrně podobně. U českého systému Vasilovčik-Šustové je uváděn význam odvozený od „maminčina úsměvu“, v amerických systémech pochází údajně od zavazování čepce pod bradou, který dříve ženy nosily.

Proveditelnost dítětem: Nemohu posoudit zcela objektivně, protože syn slovo „máma“ nedělal, ale jedná se o jednoduchý znak prováděný jednou rukou, s poměrně velkým pohybovým „rozptylem“, proto si myslím, že pokud se jej dítě rozhodne používat, tak s jeho provedením mít problém nebude.

Nezaměnitelnost: Vzhledem k podobnosti se znakem „táta“ docházelo často k záměně i u mě, při předvádění.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost považuji za poměrně problémovou. Znak je odvozen od „čepce“ který už je historií a tak jsem při rozpomínání měla poměrně problém sama. Lépe si lze pravděpodobně zapamatovat českou variantu – „maminčin úsměv“.

Odvoditelnost: Odvoditelnost tohoto znaku bude prakticky nulová. Sice se jedná o slovo s konkrétní významem, ale jeho odvoditelnost při pozorování neznakujícím člověkem je velmi obtížná.

Obrázek 8: Autorka: táta

Srovnání:

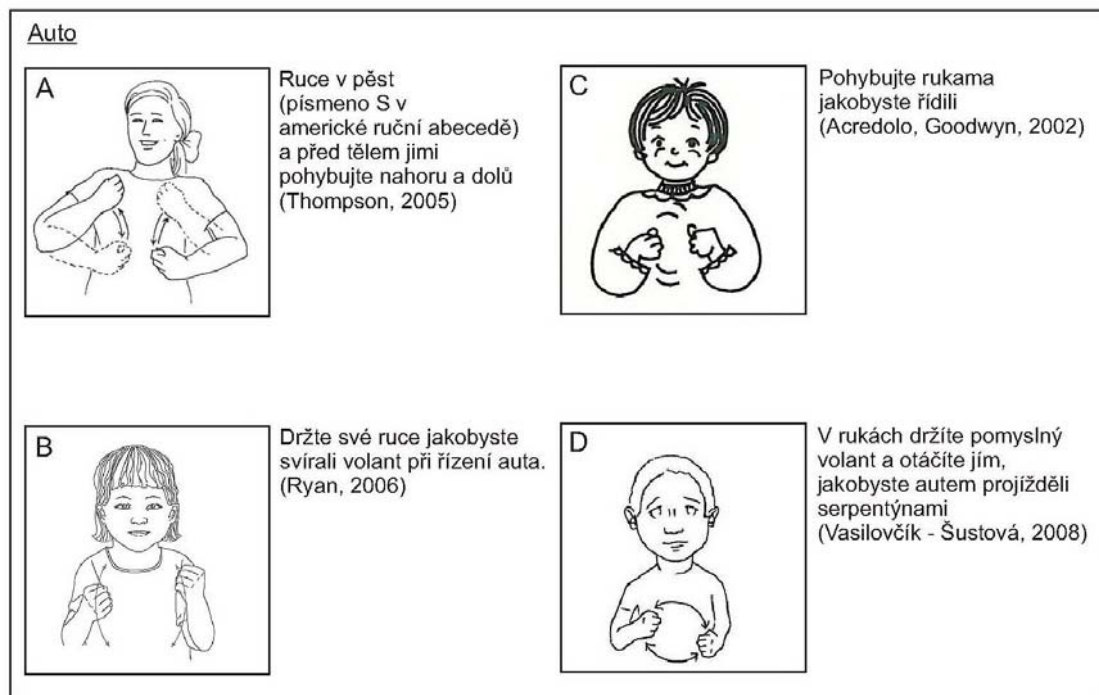
Znak pro táta se v počátcích komunikace zdá lépe použitelný. Matka může o otci (tátovi) hovořit, nebo se dá (stejně jako máma) použít při „znakování“ u básniček a říkadel pro děti. Znak je opět ve všech systémech podobný, jemnou odlišnost lze nalézt u Vasilovčik – Šustová, která vede pohyb směrem k bradě (naznačení vousů). U amerických systémů i u systému českého pochází znak z naznačení pomyslného kšiltu čepice.

Proveditelnost dítětem: Tento znak syn opět aktivně nepoužíval, takže zcela objektivně nemohu posoudit, ale pro velkou podobnost se znakem máma bych opakovala totéž. Jedná se o jednoduchý znak prováděný jednou rukou, s poměrně velkým pohybovým „rozptylem“, proto si myslím, že pokud se jej dítě rozhodne používat, tak s jeho provedením mít problém nebude.

Nezaměnitelnost: Vzhledem k podobnosti se znakem „máma“ docházelo často k záměně i u mě, při předvádění.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost považuji za poměrně problémovou. Opět z důvodu malého rozdílu mezi znakem „máma“ a „táta“.

Odvoditelnost: Odvoditelnost tohoto znaku bude prakticky nulová. Sice se jedná o slovo s konkrétní významem, ale jeho odvoditelnost při pozorování neznakujícím člověkem je velmi obtížná.

Obrázek 9: Autorka: auto

Srovnání:

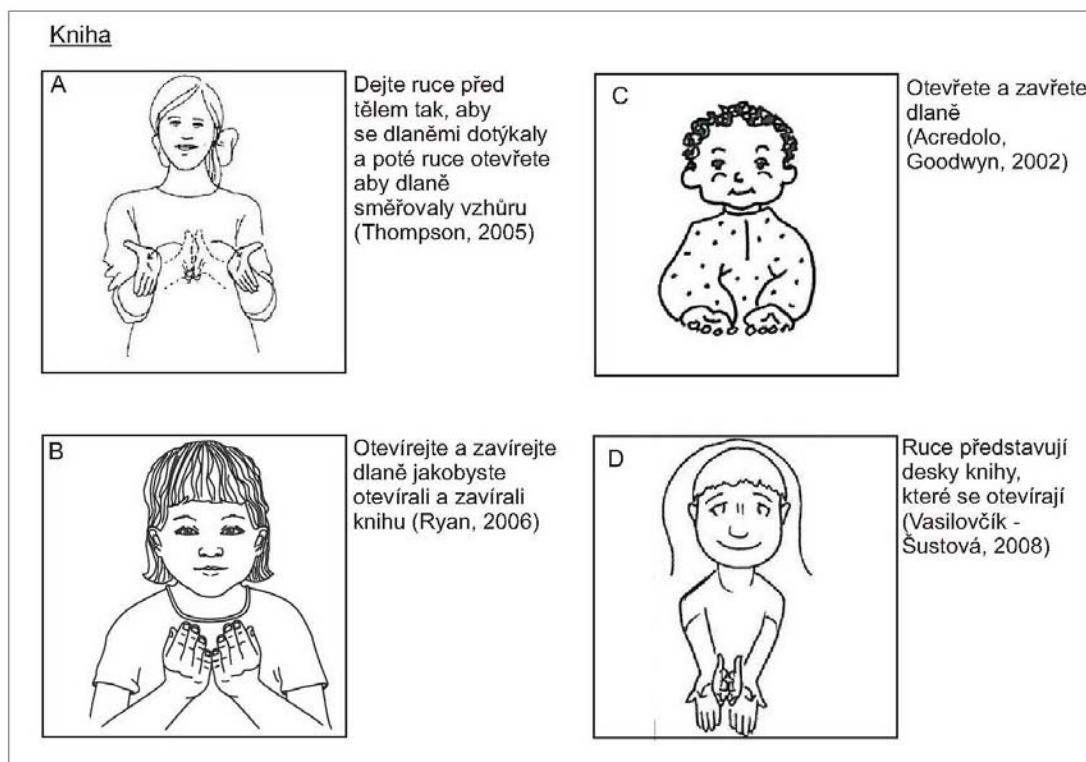
Znak pro auto je ve všech systémech stejný. Americké i české pracují s náznakem držení volantu a řízení jakožto charakteristickou „aktivitou“. Znak je to zvolený velmi dobře. Je používán i mezi neznakujícími při neverbální komunikaci, a i u dětí staršího věku lze při hrách na „řízení auta“ pozorovat tuto činnost – totiž otáčení volantem.

Proveditelnost dítětem: I přes „jednoduchost“ znaku je, zdá se, těžké u velmi malého dítěte v počátcích znakování provést znak dokonale, totiž s onou charakteristickou rotací. Syn znak dělal spíše s pohybem nahoru dolů. Ale s rozvojem motoriky (i tento znak může být nápomocen) je „vypilován“.

Nezaměnitelnost: Vzhledem k nedokonalému provádění, kdy chyběla charakteristická rotace, docházelo u nás k záměně se znakem „koupat“.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je výborná. Jak pro dítě, tak pro rodiče, neboť se opět jedná o znak, který je používán i v běžném životě a ukazuje běžnou činnost, pouze bez „inkriminovaného“ předmětu, totiž volantu. Jeden z nejlépe zapamatovatelných znaků.

Odvoditelnost: Odvoditelnost je výborná. Znak je používán i v neverbální komunikaci neznakujících.

Obrázek 10: Autorka: kniha

Srovnání:

Znak pro knihu je opět ve všech systémech shodný. Jedná se opět o znak ukazující konkrétní věc. Při jeho provádění je naznačováno otevírání a zavírání knihy.

Proveditelnost dítětem: Tento znak se vyznačuje poměrně malým pohybovým rozptylem. Dítě jej tedy často nebude provádět s dlaněmi u sebe, ale ruce klidně „rozmáchně“ i vedle těla. Zpočátku tedy nebude znak z pochopitelných důvodů prováděn ve své „ideální“ formě. Nicméně tímto nechci od jeho používání odrazovat, děti jej ukazují rády. (je to i jeden ze znaků na instruktážním DVD programu Baby Signs®).

Nezaměnitelnost: Vzhledem ke způsobu provádění dítětem lze zpozorovat určitou „podobnost“ se znakem „hotovo“.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je výborná.

Odvoditelnost: Odvoditelnost je také snadná. Konkrétní znak s náznakem otevírání stránek je výborně zvolený znak.

Obrázek 11: Autorka: kočka

Srovnání:

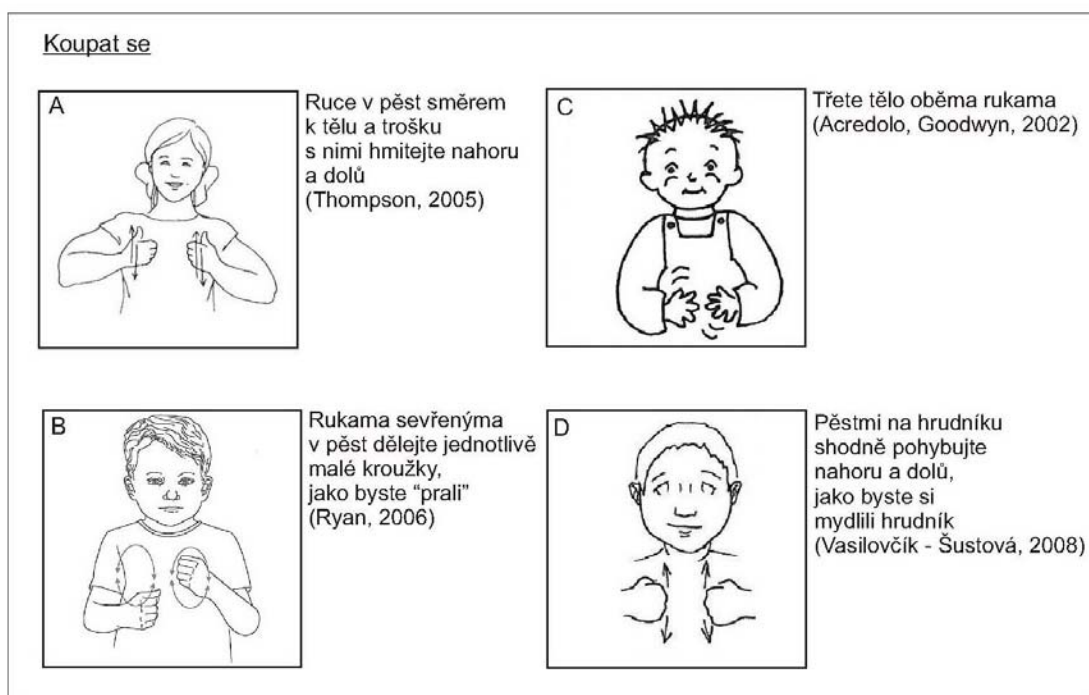
Znak pro kočku je prováděn ve všech systémech stejně. Pouze u Vasilovčík-Šustové vidíme, že doporučuje znak provádět oběma rukama. Znak naznačuje typické „kočičí fousky“.

Proveditelnost dítětem: Jelikož malé děti v počátcích znakování ještě nemají tak rozvinutou motoriku, aby dokázaly spojit cíleně ukazováček a palec, tak znak nebude prováděn v „dokonalé“ podobě. Lze jej zařadit mezi znaky, které motoriku dítěte rozvíjejí.

Nezaměnitelnost: Znak je celkem „vzácně“ umístěn u tváře, takže k záměně s jiným znakem by docházet nemělo.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je výborná. Jak pro dítě, tak pro rodiče, neboť ukazuje „fousky“ které jsou pro kočku charakteristické.

Odvoditelnost: Odvoditelnost je výborná. Znak je používán i v neverbální komunikaci neznakujících.

Obrázek 12: Autorka: koupat se

Srovnání:

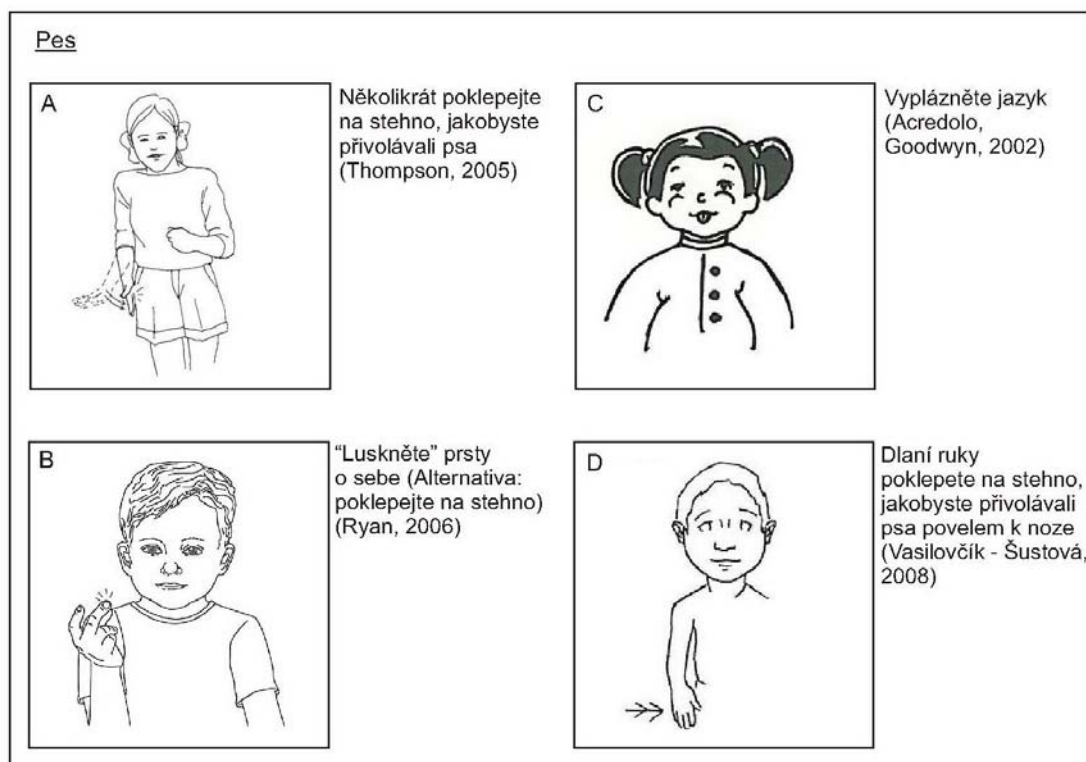
Koupání je činnost, která se pravidelně opakuje a každá opakovaná činnost je ideální pro znakování. Jednak dítě připraví na to, co se bude dít, a tak snáze například odejde od hraní, případně si nějakou tu hračku vezme sebou a nevadí mu, že musí odejít. Nebo pokud má dítě tuto činnost rádo, tak si i samo řekne kdy chce, aby tato činnost proběhla. Jedním z takových slov je i slovo, resp. znak pro „koupat“. Znak je ve všech systémech podobný, pouze varianta Acredolové -Goodwynové (C) je odlišná.

Proveditelnost dítětem: Znak má opět velký pohybový rozsah, proto se bude malým dětem dělat dobře, a nutno říci, že u nás je tento znak ve velké oblibě. Jednak proto, že se vztahuje k činnosti, která je zábavná, ale také právě díky velkému rozsahu pohybu. Syn si znak velmi oblíbil.

Nezaměnitelnost: Znak je prováděn před tělem, stejně jako například znak auto, proto by mohlo k záměně dojít.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je celkem dobrá, pohyb naznačuje mydlení těla, nebo také „praní prádla“ na valše.

Odvoditelnost: Odvoditelnost není snadná, ale je možná. U znaku systému Acredolové- Goodwynové (C), ale také Vasilovčik – Šustové (D) je lepší než u znaků systémů Thompsonové a Ryanové (A, a B).

Obrázek 13: Autorka: pes

Srovnání:

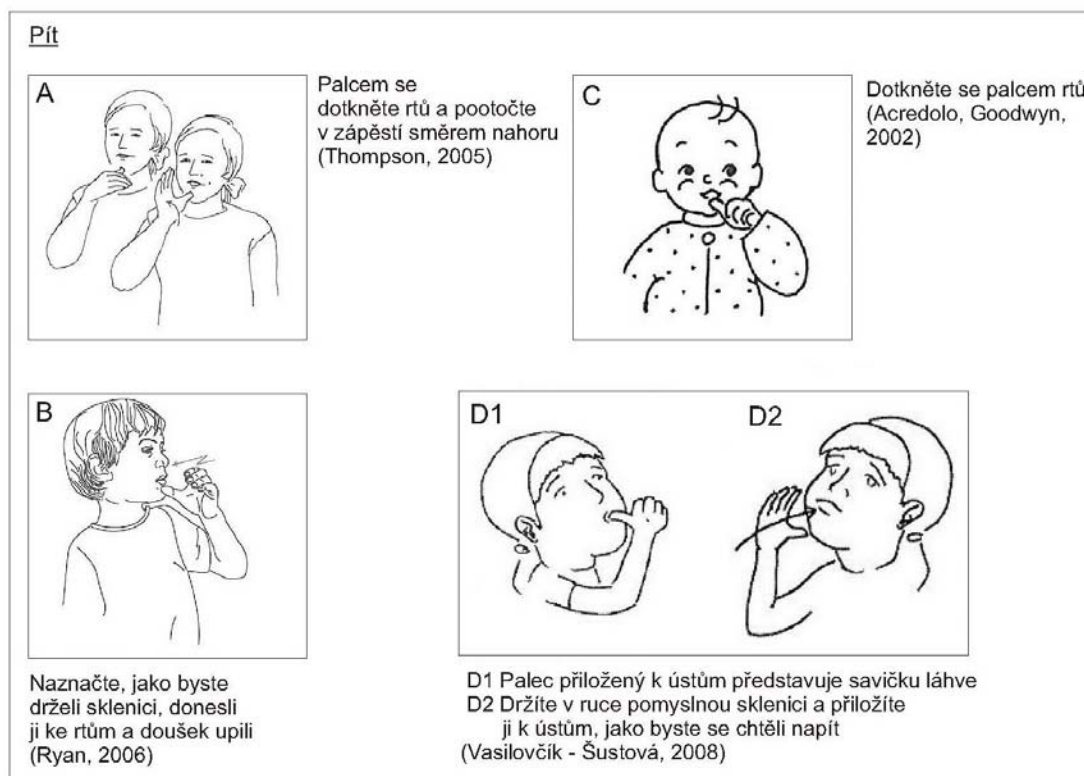
Znak pro slovo pes je rozmanitý. Většinou se jedná o znaky, které se používají k přivolání psa. (A, B, D). Buď tedy poklepání na stehno, nebo lusknutí prstem. V případě Acredolové – Goodwynové (C) se jedná o napodobení psa, tedy vypláznutí jazyka, jak to často psi dělají. V době, kdy jsem začínala se synem znakovat, tak on ještě nechodil. Když byl na zemi a lezl, byl mezi námi velký výškový rozdíl. Zdálo se mi, že znaky mohou zaniknout v okolním dění, proto jsem si k němu většinou přisedla. Pokud seděl (ať už v židličce nebo třeba na pohovce), tak jsem se opět snažila dostat znak do středu jeho vnímání. Znak, který se tedy prováděl níž než byl jeho zorný úhel, například právě poklepání na stehno byly pro něj tedy „neviditelné“. Zpočátku jsem zkoušela dělat souběžně znak tak, že jsem vyplazovala jazyk a i jsem si přitom klepala na stehno, ale syn začal znak používat pouze jako vypláznutí jazyka. Pro nezavěšené to byl sice jeden z „nejsměšnějších“ znaků, ale syn protože doma psy máme a on si je zamiloval, tento znak přijal velmi rád a brzy. Pro starší dítě je varianta s poklepáváním stehna jistě vhodná, ale pro menší dítě bych doporučila variantu C. Varianta B je sice také lepší co se týče umístění, dítě si její určitě všimne, ale motoricky ji považuji pro malé dítě za příliš složitou.

Proveditelnost dítětem: Jelikož se jedná o znaky, které jsou prováděny jednoduchým pohybem, bude proveditelnost dítětem dobrá. Vyjma znak systému Ryanové (B), který je pro malé dítě motoricky téměř neproveditelný.

Nezaměnitelnost: Znak je ve všech systémech specifický, proto mě nenapadá žádný, se kterým by bylo možno jej zaměnit.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je výborná. Za lepší považuji variantu C, která je názornější, napodobuje psa, a ne jen volání na psa. Čím konkrétnější znaky, tím lepší jejich použití.

Odvoditelnost: Odvoditelnost je dobrá.

Obrázek 14: Autorka: pít

Srovnání:

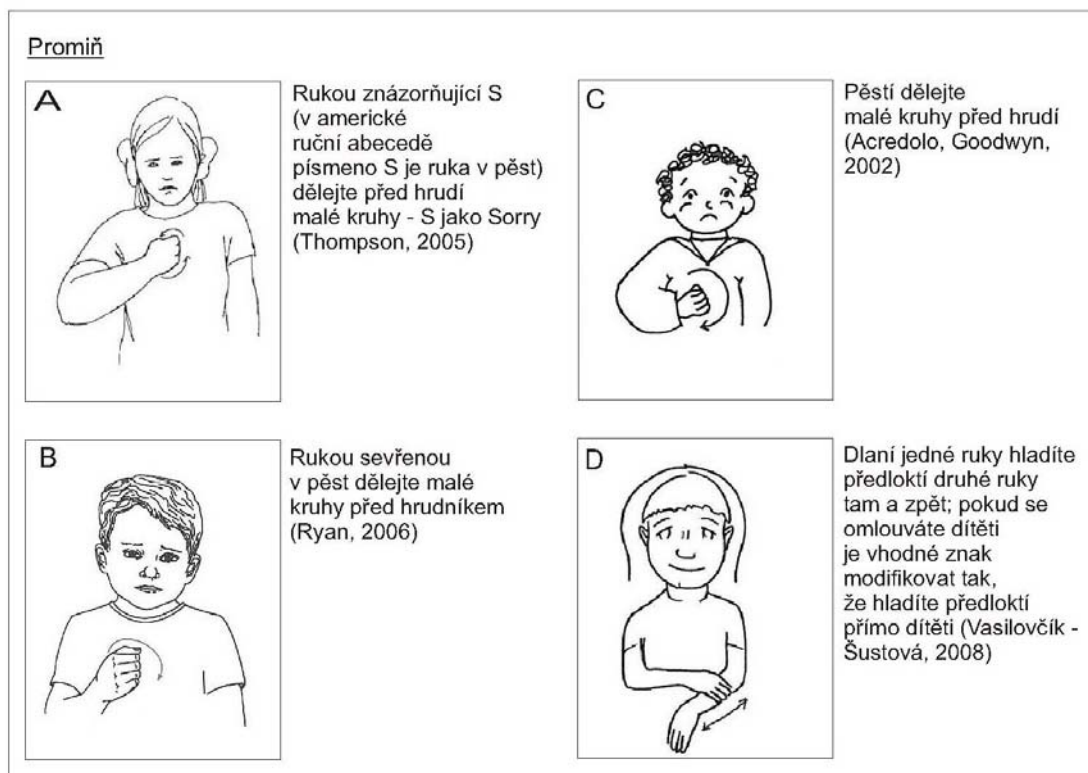
Znak pro pití je ve všech systémech opět velmi podobný. Jedná se o napodobení „sacího“ dudlíku z lahvičky, nebo pití ze sklenice. Obojí je vhodně zvoleno, konkrétní a jednoduché pro napodobení.

Proveditelnost dítětem: Napodobení pití je i u malých dětí dobře proveditelné. Syn si znak přizpůsobil, používal k napodobení „pítka“ ukazovák místo palce, v době, kdy už měl jemnější motoriku, tak se naučil používat mluvené slovo „pití“.

Nezaměnitelnost: Záměna může nastat se znakem „dudlík“ nebo při horší motorice dítěte v počátcích znakování se znakem „jíst“.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je výborná. Konkrétní znak znázorňující pití.

Odvoditelnost: Odvoditelnost je také výborná. Znak je možno někdy pozorovat i v neverbální komunikaci neznakujících.

Obrázek 15: Autorka: promiň

Srovnání:

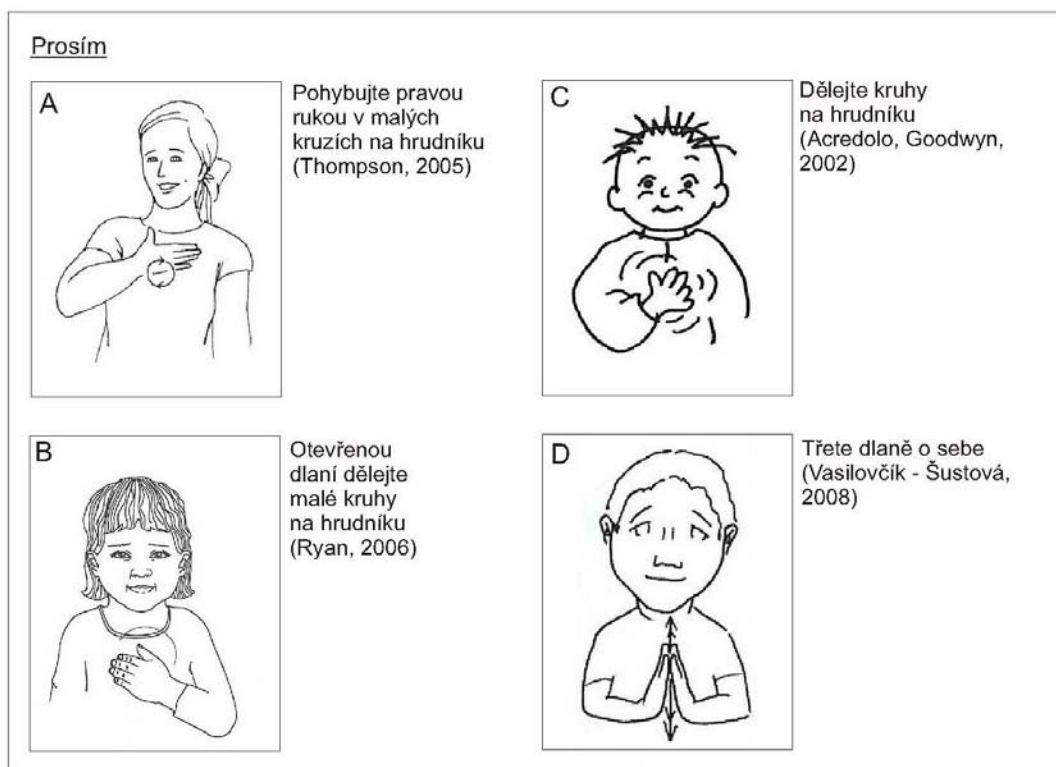
Znak pro „promiň“ je jedním ze znaků, které nejsou konkrétní. Slovo „promiň“ je citově zabarveno a je tedy na dítěti, aby pochopilo nejen význam znaku, ale i slova. Proto to nebude jeden z prvních znaků, které dítě použije. Ve všech amerických systémech je znak prováděn stejně. (A, B, C). Znak Vasilovčik – Šustové se liší (D) její varianta přiblížení se k dítěti a pohlazení přímo předloktí dítěte se mi jeví jako velmi dobře zvolená. Pokud si představím situaci, kdy rodič se chce dítěti omluvit, dítě se v tu chvíli buď zlobí, nebo je jinak „konsternováno“ je velmi vhodně zvolena varianta „nenásilného znaku“ Vasilovčik – Šustové (D). Asi těžko bude tehdy rodič stát opodál a znakovat „promiň“. Varianta, kdy se přiblíží k dítěti a pohlazením mu jednak dá najevo omluvu, ale zároveň tím i vlastně „znakuje“ se mi jeví jako nejlepší možná. Neztrácí se citové zabarvení situace, ale zároveň je dítěti „předveden“ nový znak.

Proveditelnost dítětem: Jelikož se jedná o znak, který bude dělat až starší dítě s rozvinutější motorikou, tak by neměl být v provedení problém.

Nezaměnitelnost: V amerických systémech je znak zaměnitelný se znakem „prosím“. Varianta Vasilovčik – Šustové je jedinečná a nelze zaměnit.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je dobrá. Obzvláště varianta D.

Odvoditelnost: Odvoditelnost u znaků amerických systémů je sporná. Neznakující člověk je napoprvé nepochopí. Naproti tomu znak Vasilovčik – Šustové je výborně zvolen a neznakující pochopí ze situace.

Obrázek 16: Autorka: prosím

Srovnání:

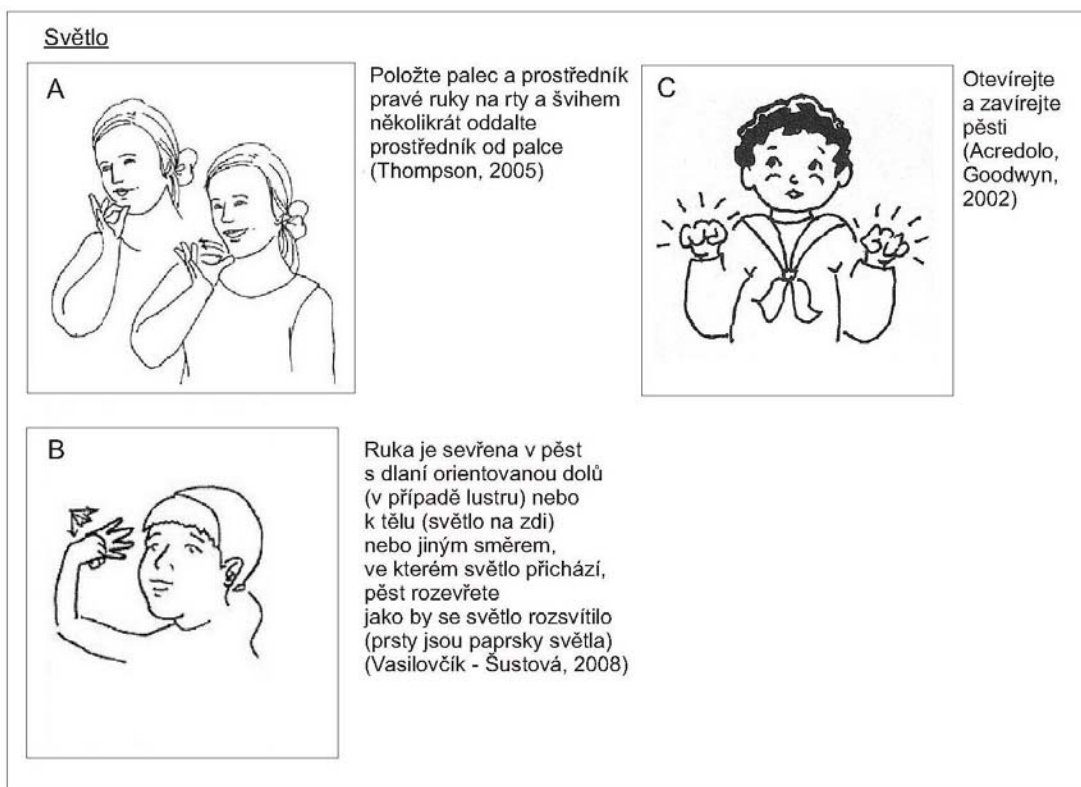
U tohoto znaku se setkáváme poprvé výrazněji s „kulturní“ odlišností USA a Česka. Zatímco v Česku je i v neverbální komunikaci slyšících běžně používáno tření dlaní o sebe, v Americe tomu tak není. Je tedy nasnadě, že se znak pro „prosím“ bude lišit. Americká varianta je navíc velmi podobná slovu „promiň“. Asi i jako dospělá bych měla zpočátku problém najít mezi nimi rozdíl, když bych neviděla znaky souběžně.

Proveditelnost dítětem: Jelikož tento znak nebudou také provádět úplně malé děti, neměl by s motorikou být problém.

Nezaměnitelnost: Varianta Vasilovčik – Šustové (D) je nezaměnitelná. Varianty amerických systémů jsou zaměnitelné se znakem „promiň“.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je dobrá. U amerických systémů je možné, že se bude plést se znakem „promiň“. V našich podmínkách obzvláště varianta D.

Odvoditelnost: Odvoditelnost je horší, jelikož se nejedná o konkrétní věc, nicméně opět varianta D je používána i v běžném životě, takže u ní je pochopení ze strany neznakujících téměř jisté.

Obrázek 17: Autorka: světlo

Srovnání:

Znak pro „světlo“ je uváděn jen ve třech systémech. Přesto jej považuji za velmi důležitý znak a proto jej zařazuji. Je to totiž znak, který je podle ohlasů, které mám mezi dětmi velmi oblíben. Rozdíl mezi světlem a tmou je totiž markantní, základní, dítě je schopno jej zpozorovat a velmi snadno si pro světlo přiřadí znak. Tento znak je také často jeden z prvních, které dítě dělá.

Proveditelnost dítětem: Jelikož se dělá všemi prsty, tak proveditelnost i malým dítětem je bezproblémová. Napomáhá rozvoji motoriky.

Nezaměnitelnost: Znak je výrazný a specifický a nehrozí záměna s jiným.

Zapamatovatelnost: Zapamatovatelnost je dobrá.

Odvoditelnost: Odvoditelnost je výborná. Znak je používán i v neverbální komunikaci neznakujících. (Například řidiči na sebe tento znak ukazují, pokud jeden z nich nemá rozsvícena světla.)

7.2 Shrnutí:

Z výše uvedeného výzkumu je patrné, že rozdíly mezi znakovacími systémy existují, nicméně se nedá říci, že by některý ze systémů byl výrazně odlišný od jiných. Jelikož se jedná o znakování s dětmi, není až tak důležitá historická tradice, ale jednoduchost,

konkrétnost a proveditelnost dítětem. Jsou znaky, u kterých je možné, že je rodič v našich podmínkách bude provádět sám, aniž by o tom věděl (například „prosím“) a pak by také bylo logické, aby používal ten znak, který umí, namísto učení se jinému jen proto, aby „jel“ podle americké příručky. Co je nejdůležitější je uvědomit si, že jde především o komunikaci s dítětem. O snahu přiblížit se mu a jednoduše mu „ukázat“ svět, do kterého roste, se všemi věcmi a pocity. Děti jsou ve věku kolem jednoho roku jako „houba“, která všechno nové nasává. Proces socializace je nesmírně rozsáhlý. Znakování může jemu i rodičům celý proces zpříjemnit a učinit transparentnější. Za důležitou věc u znakování považují i rozvoj motoriky dítěte.

Všechny systémy jsou přínosné a každý přístup má něco jedinečného. Ale tato jedinečnost je skryta i v každém dítěti a pomocí znakování je možno si tuto individualitu uvědomit a přijmout ji, například stejně jako znak, který si dítě vytvoří či přetvoří. Znakovací systémy jsou tu pro dítě a to s nimi může pracovat dle své libosti. Vzhledem k tomu, že znaky jsou konkrétní a jedná se o dobu několika měsíců, není třeba dítě nějak přeučovat, pokud znak nedělá úplně správně. Naopak, proč si neužít radost z toho, že tak chce komunikovat, že si raději najde svůj způsob, když mu ten náš nevyhovuje.

7.2 Případová studie

Adam se narodil 21.6.2008. Již před jeho narozením jsem se dočetla o metodě komunikování s miminky pomocí znaků a rozhodla jsem se, že tento způsob dorozumívání chci vyzkoušet. Zjistila jsem, že teoretických prací na toto téma v české republice moc napsáno nebylo a rozhodla jsem se tedy i pro zaznamenání praktického znakování, zkušeností s ním i vlastních poznatků formou kasuistiky ve své práci.

Jak jsem již uvedla, narodil se Adam v červnu 2008 ve 39.týdnu těhotenství. Vážil 3720 g a měřil 50 cm. Porod byl fyziologický. Adamův růst i vývoj byl také fyziologický, takže když se blíží jeho „půlrok“, nemohla jsem se již dočkat, až začneme „znakovat“.

Začátek

První znaky jsem začala používat od půl roku, nicméně velmi nepravidelně. Spíše jsem se snažila o zautomatizování mé gestikulace vůbec. Tak se, jak jsem ostatně byla připravená

z literatury, zpočátku „nic nedělo“. Znakovala jsem, zvykla si na používání rukou při komunikaci a vybírala slova, která budeme používat. V osmi a půl měsících jsem u syna zaznamenala změnu: při současném použití znaku a slova jsem si všimla, jak jeho pohled přejíždí z rukou, na můj obličej. To do té doby nedělal, jakoby si do té doby tyto dvě činnosti nespojoval. Nyní však začal.

Používané znaky:

Nechtěla jsem zpočátku používat příliš mnoho znaků, proto jsme zpočátku začali pravidelně používat jen několik, jednalo se o mávání a hlasité „AHOJ“, při příchodu do místnosti a při odchodu z místnosti. Při jídle jsem používala znak pro „JEŠTĚ“, po skončení jídla „HOTOVO“, a při rozsvěcení, nebo odtemňování závěsů znak pro „SVĚTLO“. První úspěch se dostavil v devíti měsících, náš syn Adam začal mávat ručičkou na pozdrav. Používá jej většinou jako „odpověď“. Když na něj začne někdo mávat, dělá totéž. Hlasitě se u toho projevuje a směje. A má velkou radost ze společného pozdravu. Vypozorovala jsem, že tento znak dělá i při hře s hračkami.

10 měsíců:

Deset měsíců je doba, kterou lze označit jako zlomovou, na Adamovi pozoruji další změny. Adam po mě začíná znaky opakovat, nepoužívá je ještě sám, ale již na něm lze pozorovat, že si uvědomuje gestikulaci jako komunikaci. Během dvou dnů se takto naučil znak pes (který jsme zařadili poté co jsme zjistili, že je má velmi rád – znak děláme tak, že vyplázneme jazyk a začneme hlasitě dýchat, jako to dělají psi v létě) a znak pro ne, tedy kývání hlavou ze strany na stranu.

Používané znaky: AHOJ, JEŠTĚ, HOTOVO, SVĚTLO, PES

11 měsíců

Ve věku 11 měsíců a 2 týdny nastal velký zlom, Adam se pokouší napodobit KAŽDÝ znak, který mu ukáží. Obvykle to probíhá tak, že vezmu obrázkovou knížku, ve které jsou namalované jednoduché obrázky s věcmi běžně používanými a zvířátky, které děti mohou potkat. Sednu si na zem proti Adamovi a mezi nás položím knihu tak, že je obrácená obrázky k němu. Začínáme:

Adámku, půjdeme si číst KNÍŽKU? ...otevřu ji a pak jednotlivé věci pojmenovávám. U asi jedné třetiny obrázků použiji kromě slovního označení ještě znak.

Jedná se o tyto znaky:

Zvířátka:

PES, KAČENKA, KOČKA, RYBA, ŽÁBA, KRÁVA, KRTEK (vlastní vymyšlený znak)

Ostatní:

AUTO, BOTY, ČEPICE, TELEFON, SLUNCE

Jako obměnu tuto hru hrajeme tak, že jako první otevřu knihu, nalistuji nějaké zvířátko, které už umí znakovat a říkám: Adámku KDE je kačenka??...a on ji začne hledat pohledem a když ji najde, tak na ni ukáže.

Používané znaky:

AHOJ, HOTOVO, SVĚTLO, KDE, PES, KAČENKA, KOČKA, RYBA, ŽÁBA, KRÁVA, KRTEK, AUTO, BOTY, ČEPICE, TELEFON, SLUNCE

12 měsíců

Adam pravidelně používá znak pro SVĚTLO, ukazuje jej po ránu, když jsou ještě zatemněné závěsy a chce abych závěsy odtemnila. Očekává za nimi světlo. Dále jej používá když se zadívá na strop a vidí lustr, také jej používá, když vidí vypínač. Jeho velkou zálibou se stalo rozsvěcení a zhasínání. Dokáže tuto činnost provozovat klidně několik minut a pokaždé, když vypínač zmáčkne, tak se otočí na lustr, jestli nastala očekávaná změna. Znak pro světlo používá i na návštěvách, takže v prostředí jemu neznámém. Jednou jej použil při pohledu na hodiny. Pravděpodobně proto, že visely u stropu. Dá se říci, že je to jeho nejoblíbenější znak.

Znak světlo se dělá opětovným zavíráním a rozevíráním pěsti. Všimla jsem si, že Adam má velkou radost z toho, že mu rozumíme, tento znak je navíc velmi jednoduchý na provádění, proto jej možná začal používat jako jeden z prvních. Znaky, které se provádějí obdobně (například piškot, kačenka) zpočátku prováděl stejně, teď je ale jeho jemná motorika již „lepší“ a tak se již tyto tři znaky nepletou.

I když znak světlo používá Adam delší dobu, používá jej nyní častěji, v méně obvyklých situacích a také v neznámém prostředí, což je velký skok.

Běžný den:

Pro názornost jsem se rozhodla popsat den tak, jak probíhá při používání znakování:

Adam se obvykle probudí a „povídá si pro sebe“, tak jej nechávám, ve chvíli, kdy si už však v postýlce stoupne, tak pro něj jdu, tehdy ke mně už natahuje ručičky, že už chce vzít.

Když jej vezmu do náruče, jdeme spolu odtáhnout závěsy a tehdy ukáže znak pro světlo. Pak jej dám do židličky a říkám: „Adámku, jdeme PAPAN. On tento znak obvykle opakuje. Někdy si však ukáže znak pro PÍT, tehdy mu jdu nejprve připravit mléko. Znak pro PÍT nedokáže Adam ukázat přesně tak, jak jej ukazují já, (viz slovník Baby Signs), použije jakoby znak pro PAPAN, ale jeden prst (většinou ukazovák) strká do pusy.

Úplně jsme vyřadili znak pro JEŠTĚ, protože když Adam chce v nějaké činnosti pokračovat opakuje znak pro činnost, kterou chce opakovat. Například při jídle, když se jej zeptám, zda chce ještě, ukáže znak pro PAPAN, nebo PÍT.

Znak pro HOTOVO používáme dále, ale Adam jej samostatně nepoužívá.

Po snídani mu jdu ČISTIT ZUBY a pak jdeme MÝT (vlastní znak). Poté si Adam hraje a nechávám mu prostor jen pro sebe. Zhruba 2x týdně mu pouštím DVD Baby Signs, kde znakují děti a zvířata znaky KNIHA, ČEPICE, KACHNA, HOTOVO. DVD trvá cca 20 minut. Podle lektorky Baby Signs toto DVD bývá pro děti často impulsem, který je „přivede“ ke znakování. Vystupují v něm totiž i znakovající děti různého věku a tedy i provádění není vždy stejné, ale sdělení, které z toho vyplývá je jednotné. „Pohyb rukou“ – tedy Gesto má spojitost se slovem.

Po odpoledním spánku a obědě trávíme čas společně, jdeme na procházku, na návštěvu nebo jsme doma a hrajeme si spolu. Tehdy používám znaky podle aktuální potřeby a také činnosti. Někdy nemám čas znaky dohledávat, ale pokud se k jednomu slovu vrátím častěji dohledám jej vždy.

Večer jdeme KOUPAT do VODY, ve vaně potkáme KAČENKU, a nad vanou svítí SVĚTLO.

Poté se jde opět PAPAT a poté již následuje SPINKÁNÍ a DOBROU NOC.

Souhrn používaných znaků:

AHOJ, HOTOVO, SVĚTLO, KDE, PES, KAČENKA, KOČKA, RYBA, ŽÁBA, KRÁVA, KRTEK, AUTO, BOTY, ČEPICE, TELEFON, SLUNCE, PAPAT, DOBROU NOC, SPÁT, KOUPAT, VODA, ČISTIT ZUBY, MÝT, PÍT,

13 měsíců

Adámek začíná mluvit, používá slova Máma, táta, Ba jako Bác, když něco spadne, a NE.

Znaky, které mu nabízíme se snaží napodobit okamžitě, ale snaží se slova i vyslovit, nicméně mluvený projev je zatím nesrozumitelný. Že se jedná o totéž slovo, které jsem řekla já, lze poznat spíše podle „zvučnosti“ slova. Tedy jeho délky, intonace a použitého kontextu. Takže znaky nám výrazně ulehčují komunikaci. Pojmy jako papat, pejsek, piškot, čepice používá Adam s naprostou samozřejmostí a denně. Zatím ještě nezačal chodit, takže například znak pro boty, který jej učíme si ještě „neosahal“ na sobě. Nicméně předpokládám, že stejně jako se „rozznačoval“ když začal ložit, tak i po začátku samostatné chůze by mohlo dojít k nějaké změně. Ale to bych předbíhala☺

V SOUČASNÉ DOBĚ POUŽÍVÁ KAŽDÝ ZNAK, KTERÝ MU UKÁŽÍ, u mnoha slov už ví, co znamenají, naprosto bezpečně je hledá pohledem. Začínám se soustředit na dvoj slovné výrazy. V současnosti používáme znaky: vysavač, jogurt, pejsek, kniha, hotovo, piškot, světlo, ukazuje zároveň na spoustu věcí s otázkou: „TE“...a chce je pojmenovávat, pokud ukáží současně i znak, zopakuje jej.

Naše znakování se již dostává do fáze, kdy je Adam schopen znakovat, nicméně vzhledem k motorice mu některé znaky ukazují i na něm, protože se mi už několikrát stalo,

že jsem znak nepoznala. Takže si jej nechávám ukazovat co nejdříve po svém prvním provedení, abych jej dokázala odlišit.

Adam aktivně POUŽÍVÁ TYTO ZNAKY: PAPAT, KOUPAT, BOTY, VYSÁVAT, PÍT, PES, VELIKÝ, PAPA, KAČENKA, PIŠKOTY, SVĚTLO, ČEPICE, TELEFON, DUDLÍK, Velké množství věcí chce Adámek pojmenovávat, často používá i znaky, které já neznám, ale snažíme se najít společnou řeč☺

Mluvená slova: báb, máma, táta, ne

Souhrn používaných znaků rodiči:

AHOJ -PAPA, HOTOVO, SVĚTLO, KDE, PES, KAČENKA, KOČKA, RYBA, ŽÁBA, KRÁVA, KRTEK, AUTO, BOTY, ČEPICE, TELEFON, SLUNCE, PAPAT, DOBROU NOC, SPÁT, KOUPAT, VODA, ČISTIT ZUBY, MÝT, PÍT, VYSÁVAT, VELIKÝ, PIŠKOTY, DUDLÍK

14 měsíců

Adam chodí. Tento velký pokrok v tělesném vývoji se podle mého očekávání odrazil i ve vnímání věcí. Aktivně se již dokáže, zvláště v domácnosti (venku má ještě trochu strach), dostat téměř na každé místo, které si zamane a tím se dostane ke všem věcem, které jej zajímají. Začíná chápat to, jak některé věci fungují a má radost z toho, že je dokáže ovládat. Velkou zálibou jsou mu nyní auta. Přitahují ho jak hračky, tak i „velká“ venku. Protože venku chodí převážně za ruku, při zhlédnutí auta vydá rty zvuk: BRRRR. Při prohlížení knihy a zhlédnutí auta, kola, autobusu, nebo nákladáku dělá nejen zvuk, ale zároveň i znak.

Totéž když vidí auto v televizi.

Znak pro auto, knihu a koupání se v jeho podání dá splést. Nicméně podle kontextu dospělý pochopí, co má Adam na mysli.

Začal také projevovat velký zájem o okolí, a univerzální ukazování prstem se zvukem: TE, který znamená: co to je?

NOVÉ ZNAKY: AUTO, KOČKA, KVĚTINA, STROM, BOBEK(KAKAT), BOLÍ, VÝBORNĚ, KNIHA.

Mluvená slova: HAF, HAF, TIK TAK, MAU (mňau), BRRR (auto) , HALO HALO ...telefon, PÍP, PÍP. NENE, BA (banán - znak se nám neujal), NA...při podávání něčeho

Dalším pokrokem je „zpěv“, zvukový doprovod písniček z rádia, nebo CD-ček. A také „tanec“...tedy „dirigování“, kterým svůj zpěv doprovází. Dělá to také, když mu zpívám, a občas také u básniček.

Velkou výhodou je to, že vidím, jak Adámek chápe svět. Jeho způsob zjednodušování. Všechno to, co vidí u stropu je pro něj světlo nebo hodiny. Pokud předmět považuje za

hodiny řekne TI TÁK, pokud mu víc připomíná světlo udělá znak. Znak používá také při spatření vypínače na stěně.

Mohu mu o věcech také povídat. Ví, že o předmětech, které vidí přemýšlí a snaží se je „zařadit“.

Běžný den:

Adam se probouzí a protože již ví, že spíme opodál, v postýlce si stoupne a čeká, až otevřeme oči. Jeho úsměv, který vyloudí je to, co ví, že zabírá pro jeho vyndání z postýlky. Zpravidla již tehdy ukazuje znak pro pití, které leží na polici vedle postýlky a já vím, že má žízeň a podám mu jej. Někdy také ukazuje znak pro dudlík, někdy pouze ukáže prstem na polici, kde oba předměty leží a pak chce zpravidla obojí☺ Když jej беру z postýlky, tak již nenatahuje ručičky, ale snaží se aktivně vyšplhat na mně sám. Poté jej převlékám z pyžamka a přebaluji a pak jdu chystat snídani. Adam za mnou přijde do kuchyně a hraje si poblíž. Poté mu řeknu , že jdeme papat, současně se znakem a on se již řítí k židličce a začne na ni šplhat. Po cestě obvykle dělá několikrát za sebou znak pro PAPAN.

Pak ČISTÍME ZUBY, znak pro čištění zubů udělal poprvé ve věku téměř 15 měsíců.

Již mu nepouštím DVD se Znaky, protože jej přestalo zajímat co se děje na obrazovce, místo toho jej začalo zajímat svítící světýlko u přehrávače a tlačítka, kterými jej může ovládat. Takže mi zpravidla vysune disk, případně vypne televizi.

Dopoledne jdeme na hřiště a do obchodu nakoupit. Já poté vařím a Adánek si hraje.

Po obědě, u kterého se odehrává stejný rituál jako u snídani, jej odnesu do postýlky a popřeji HEZKÉ SNY.

Po odpoledním spánku a obědě trávíme čas společně, jdeme na procházku, na návštěvu, nebo jsme doma a hrajeme si spolu. Také se jej snažím učit znakové básničky a říkačky. Známost říkačku „vařila myšička kašičku“ „znakuje již se mnou. Snažím se jej naučit další. Také si často „čteme“ obrázkové knihy, u kterých se snažím znakovat. Adánek sám například použil znak pro PAPAN, když viděl na obrázku lžici, hrneček a židličku. Zkoušela jsem mu tyto obrázky ukázat o dva dny později a opět na těchto stránkách použil znak pro PAPAN. Tedy si spojil činnost s předměty, které k ní používá.

Večer jdeme KUPAT do VODY, ve vaně potkáme KAČENKU, a nad vanou svítí SVĚTLO, které chce Adam sám vypínat. Na závěsu u vany si také jednou všiml ptáčka, a dnes, když jej odhrnuji, tak na něj ukazuje prstem a říká: PÁÁÁP PÁÁÁP (píp píp)

Poté se jde opět PAPAN a poté již následuje SPINKÁNÍ a DOBROU NOC.

Běžně už se stává, že večer jdu přichystat koupelnu na koupání, a poté, co se vrátím, ukazuje Adam znak, že se jde koupat. A protože máme již takovou trojkombinaci,

KOUPAT, PAPAN A SPINKAT, stává se, že když mě vidí jít do koupelny, ukazuje již všechny tyto činnosti.

Znaky, které používáme nepravidelně, například u čtení, v přehledu zde nevypisují. Znaky, případně slova, která nepoužívá samostatně, do konečného přehledu nezařazují.

Znaky, které Adam používá samostatně:

AHOJ -PAPA, HOTOVO, SVĚTLO, KDE, PES, KAČENKA, KOČKA, RYBA, ŽÁBA, KRÁVA, KRTEK, AUTO, BOTY, ČEPICE, TELEFON, SLUNCE, PAPAN, DOBROU NOC, SPÁT, KOUPAT, ČISTIT ZUBY, MÝT, PÍT, VYSÁVAT, VELIKÝ, PIŠKOTY, DUDLÍK, AUTO, KVĚTINA, STROM, SLON, BOLÍ, VÝBORNĚ, KNIHA.

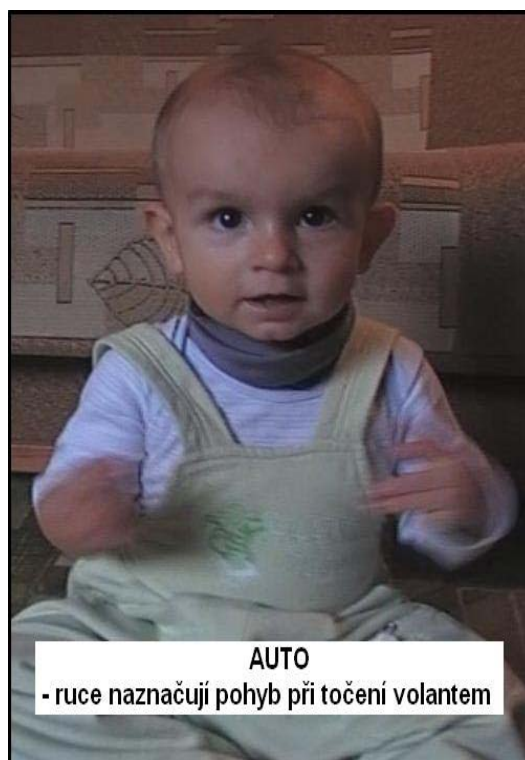
Mluvená slova: HAF, HAF, TIK TAK, MAU (MŇAU), BRRR (AUTO), HALO HALO (TELEFON), PÍP, PÍP. Nene, BA – BANÁN (znak se nám neujal), NA...PŘI PODÁVÁNÍ NĚČEHO

Závěr:

Naše znakování s Adamem sice nekončí, nicméně cíle, tedy „znakování“ jsme dosáhli. Doba, kterou jsme „učení“ znakování strávili byla pro mě podnětná, jak z role matky, tak z pozice studentky sociální pedagogiky. Nyní, ve chvíli kdy říká zhruba osm slov ústy, mi dokáže dalších 34 slov „řící“ rukama. Znakování tedy považuji za velmi přínosnou, podnětnou a zároveň zábavnou činnost.

7.3 Ukázky znakování

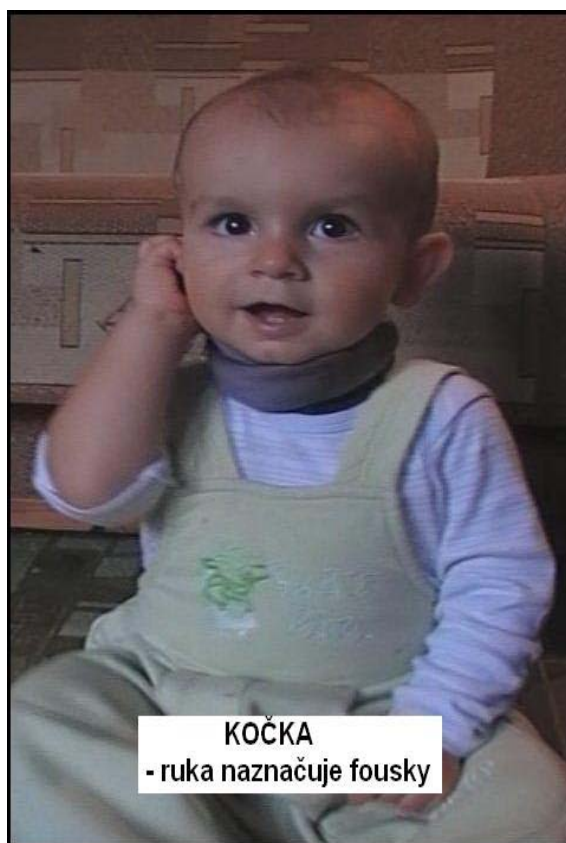
Každé dítě je jiné, v problematice znakování hrají důležitou roli motorické schopnosti. U dítěte, které znakuje, je důležité si uvědomit, že znak může (a bude) vypadat jinak v provedení dospělého a v provedení ročního dítěte. Znaky se také mohou lišit mezi jednotlivými dětmi. Nicméně rodič nebo člověk, který s dítětem tráví určitý čas, je z kontextu situace schopen odvodit znak (a tedy slovo), které má dítě na mysli. Pro názornost vkládám ukázkou se znaky, které Adam používá běžně v komunikaci, ať již při „čtení“ knih, tak v případě běžné konverzace.

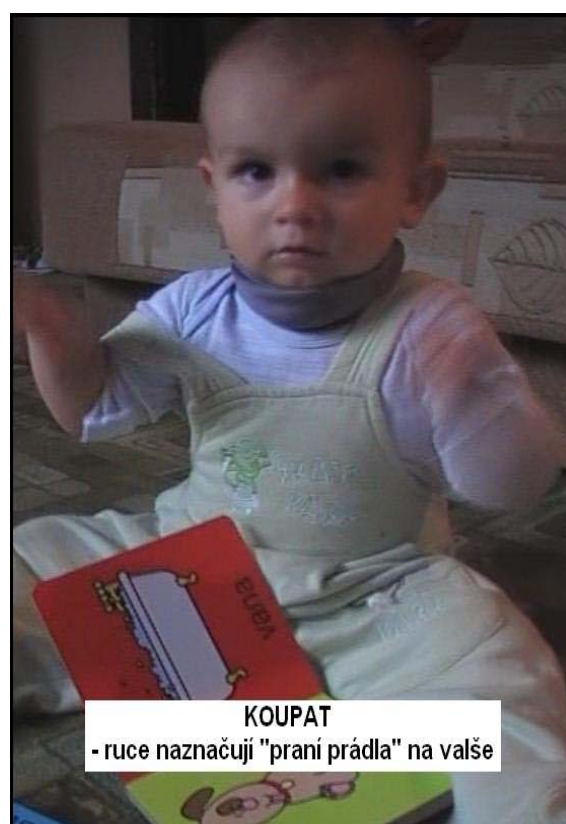
Obrázek 18 : ukázka znakování Adama.

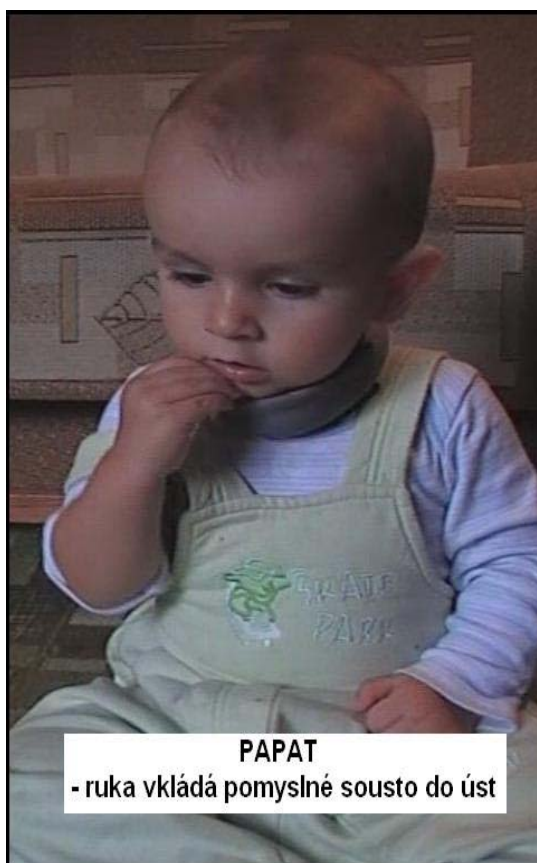
Obrázek 19: ukázka znakování Adama.

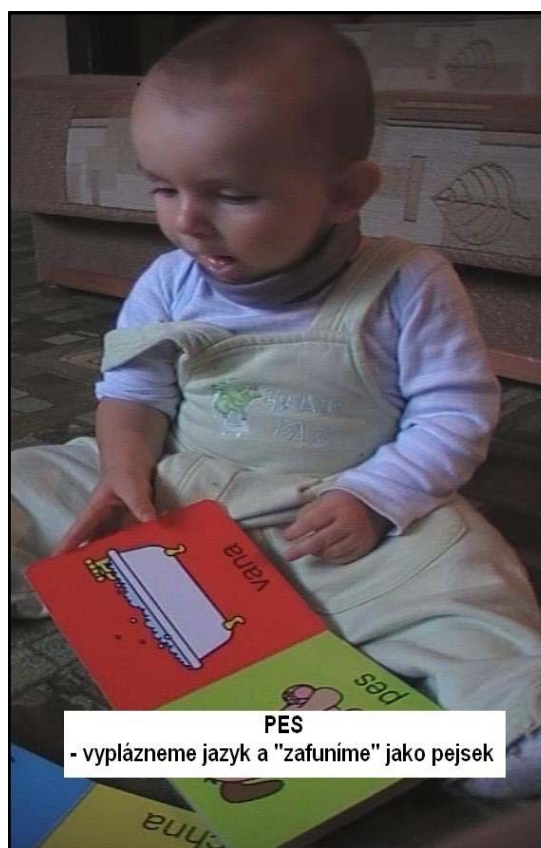
Obrázek 20: ukázka znakování Adama.

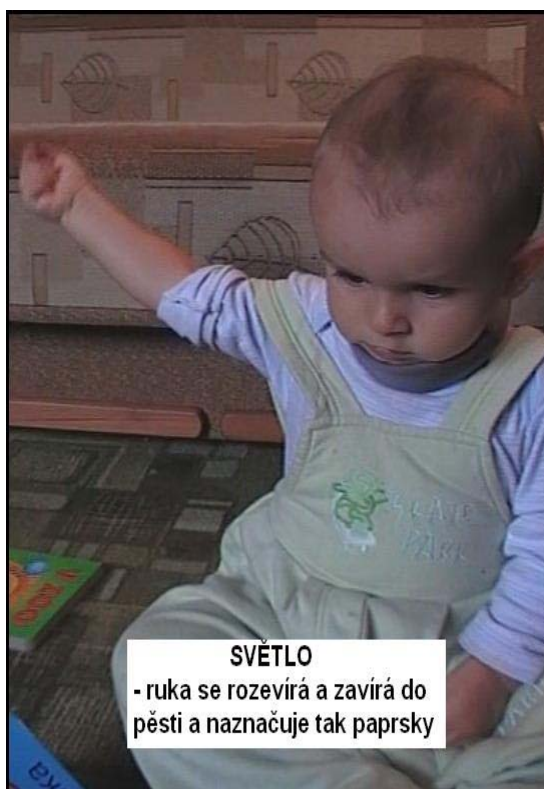
Obrázek 21: ukázka znakování Adama.

Obrázek 22: ukázka znakování Adama.

Obrázek 23: ukázka znakování Adama.

Obrázek 24: ukázka znakování Adama.

Závěr

Znakování s miminky je, alespoň u nás, ještě poměrně novou „záležitostí“. Ať již v zařízeních pracujících s dětmi, tak v rodině.

Pokud se člověk začne o tuto problematiku zajímat, jistě jej zarazí rozdíl mezi Českou republikou a zahraničím. Rozdíl je v tomto případě opravdu propastný a to nejen na poli výchovy v rodině, ale také na poli vědeckém. Je to již přes dvacet let, kdy byla v USA provedena první případová studie.

Dvě ženy, profesorky Acredolová a Goodwynová se znakování s miminky věnují soustavně od 80-tých let minulého století. Samy také vyvinuly vlastní znakovací systém, se kterým je možno se setkat také u nás.

V České republice vznikl také jeden vlastní program. Nicméně v USA jich existuje několik. Proto jsem si vzala jako hlavní téma mé práce zjistit, zda existence jednoho, nebo více programů je důležitá. Zjistit, zda mezi nimi existují rozdíly. Zjistit, zda je pro jednotlivé znaky důležitý kulturní a historický aspekt země, kde vznikl znakovací systém.

Ve svém srovnávacím výzkumu jsem zjistila, že rozdíly mezi jednotlivými znakovacími systémy existují, kulturní, či historický vliv je však druhořadý. V první řadě hraje hlavní úlohu proveditelnost dítěte, kde lze mezi jednotlivými systémy najít velké rozdíly. U mnoha znaků se setkáváme s tím, že je pro velmi malé dítě téměř neproveditelný. Díky variabilnosti znaků mezi systémy, ale i v rámci jednotlivce, respektive dítěte, které „znakuje“, není až tak důležité systémy sjednocovat s cílem „komunikace“ dětí (potažmo celých komunit) mezi sebou, ale sjednocovat s cílem přiblížit se potřebám dítěte, jeho schopnostem a možnostem. Celý systém by měl být dostatečně pružný, aby dokázal zachytit jedinečnost projevu toho kterého dítěte. Komunikace s batoletem kolem jednoho roku věku je omezená, avšak skýtá široké spektrum možností. Je zde možnost zkoumání rozvoje motoriky, sociální inteligence, inteligence, komunikačních schopností a podobně. Téma znakování s miminky je široké a prozatím celkem neprobádané. Doufám, že má práce pootevře toto téma pro další bádání na vědecké půdě, ukáže, že toto znakování není „zbytečná“ činnost. A zároveň doufám, že vzhledem ke zjištěným poznatkům napomůže rozšíření různých způsobů časné komunikace rodiče s dítětem, případně vychovatele s dítětem tak, aby cílem byla komunikace, objevování radostí z ní a přiblížení se dítěti.

Seznam použité literatury:

ACREDOLO L., GOODWYN, S. *Baby Signs, How to Talk with Your Baby Before Baby Can Talk*. New York: McGraw Hill, USA, 2002. ISBN 0-07-138776-5

ACREDOLO L., GOODWYN, S. *Znaková řeč pro batolata, český průvodce pro rodiče k programu Baby Signs*. Kněžmost: Nuerasoft s.r.o., 2007.

DOHERTY - SNEDDON, G. *Neverbální komunikace dětí*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7

HARTL P., HARTLOVÁ H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X

KURIC, J. *Ontogenetická psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2001. ISBN 80-24-1844-3

MATĚJČEK Z., LANGMEIER J. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. ISBN 11-060-86

MATĚJČEK Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0870-1

RYAN D. *The Complete Idiot's Guide to Baby Sign Language*. New York: Alpha, 2006. ISBN 1-59257-469-6

ŘÍČAN P. *Cesta životem, vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-124-7

ŠUSTOVÁ VASILOVČÍK, T. *Jak se domluvit s kojencem a batoletem*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2336-5

THOMPSON, S.A. *Teach Your Tot To Sign, The Parents' Guide to American Sign Language*. Washington DC: Gallaudet University Press, 2005. ISBN: 1-56368-311-3

VYKOPALOVÁ H. *Komunikace jako součást profese*. Zlín: UTB, Univerzitní institut, 2005. ISBN 80-7318-344-7

WINSTON R. a kol. *Člověk*. Praha: Euromedia Group k.s. - Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1455-5

Zákon č. 384/2008 Sb o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob

Internetové zdroje:

www.alternativnikomunikace.cz

www.rana-pece.cz

www.znakovanismiminky.cz

www.babysigns.cz

www.babysigns.com

www.znakujicibatole.cz/

<http://miminkovstina.cz/>

www.amazon.com

www.seznam.cz

www.australianbabyhands.com

www.sayitvideos.com

www.sign2me.com

www.mybabycantalk.com

www.signingtime.com

www.kindersigns.com

www.signbabies.com

www.signingbaby.com

www.tinyfingers.com

www.weehands.com

Seznam obrázků:

Obrázek 1 Winston R. a kol.: <i>Člověk</i> . Praha: Euromedia Group k.s. - Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1455-5, str. 168.	14
Obrázek 2 : ukázka znakování Adama.	69
Obrázek 3: ukázka znakování Adama.	69
Obrázek 4: ukázka znakování Adama.	70
Obrázek 5: ukázka znakování Adama.	70
Obrázek 6: ukázka znakování Adama.	71
Obrázek 7: ukázka znakování Adama.	71
Obrázek 8: ukázka znakování Adama.	72
Obrázek 9: Autorka: čištění zubů.....	45
Obrázek 10: Autorka: děkuji.....	46
Obrázek 11: Autorka: hotovo	47
Obrázek 12: Autorka: ještě.....	48
Obrázek 13: Autorka: jíst.....	50
Obrázek 14: Autorka: máma	51
Obrázek 15: Autorka: táta	52
Obrázek 16: Autorka: auto	53
Obrázek 17: Autorka: kniha.....	54
Obrázek 18: Autorka: kočka.....	55
Obrázek 19: Autorka: koupat se.....	56
Obrázek 20: Autorka: pes	57
Obrázek 21: Autorka: pít	58
Obrázek 22: Autorka: promiň	59
Obrázek 23: Autorka: prosím	60
Obrázek 24: Autorka: světlo.....	61

Příloha 1:

slovník znaků programu Baby Signs ®

grafická úprava, úprava a překlad: Autorka.

Zdroj: Acredolo L., Goodwyn, S. *Baby Signs. How to Talk with Your Baby Before Baby Can Talk*. New York: McGraw Hill, USA. ISBN 0-07-138776-5

Počáteční znaky

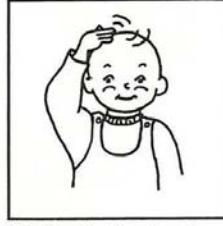
Jíst - přiložte špičky prstů ke rtům

Pít - přiložte palec ke rtům

Ještě - špičkami prstů ťukajte do druhé dlaně

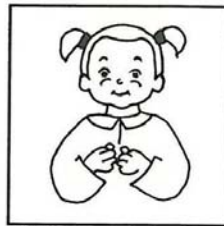
Klobouk, čepice - poklepejte na hlavu

Ještě 2 - špičkami prstů ťukajte o sebe

Pes - zafuňte s vyplazeným jazykem

Ještě 3 - ťukajte pěstmi o sebe

Kočka - naznačte fousky na své tváři

Další počáteční znaky

Kniha
otevřete a zavřete dlaně,
jako byste drželi knihu

Plenka, vyměnit plenku
poklepejte na kyčel

Ryba
zamlaskejte rty

Ryba 2
rukou naznačte plavání ryby

Květina
začiňte jako byste přivoněli
ke květině

Květina 2
jakoby si ucpěte nos prsty

Pták
dejte prsty před ústa
a otevírejte a zavírejte je
jako byste otvírali
a zavírali zobáček

Pták 2
zamávejte rukama

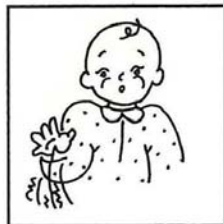
Velký
zvedněte obě ruce vysoko

Velký 2
zvedněte ukazováček
a palec a oddalte
ruce od sebe

“Bezpečnostní” znaky

Horký
fouk fouk fouk

Horký 2
otevřenou dlaní hýbejte
nahoru a dolů

Bolet
opakovaně se dotýkejte
ukazováčky

Jemně, něžně
hlaďte hřbet druhé ruky

Dost, stop
vystřčte dlaň před sebe

Dost, stop
zprudka udeřte hřbetem
dlaně do dlaně druhé ruky

Pomoc
pěst do dlaně pak
zvedněte pěst vzhůru

Čekat
třeste prsty rukama před
tělem, levá mírně vedle
těla

Čas jídla

Hotovo
dlaň vzhůru, pak stočíme dolů

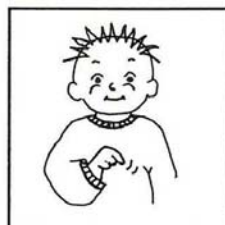
Hotovo 2
ruce různě oddalte v
naznačeném směru

Jablko
rotujte palcem po tváři

Banán
ukazováček jedné ruky
je banán a vy jej loupete

Bryndáček
prstem poklepejte na hrudník

Džus
pěstí dejte na sebe a točte
jimi proti sobě

Mléko
otvírejte a zavírejte pěst,
jako byste dojili

Cereálie
udělejte "O" z palce a ukazováku

Sýr
třete dlaněmi o sebe

Sušenka, keks
položte pravý loket do levé dlaně

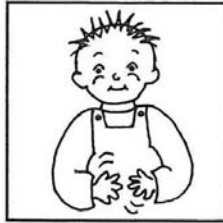

Cukroví
špičky prstů zabořte do dlaně
jako vykrajovátko

Zmrzlina
pohybujte pěstí a jakoby
lížejte zmrzlinu

Čas spánku

Koupat se
třete tělo rukama

Voda
jakoby si myjte ruce

Čistit si zuby
jezděte prstem po zubech

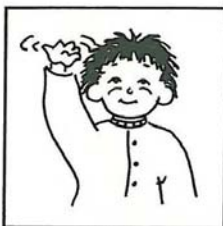
Dudlík
sajte palec a ukazovák

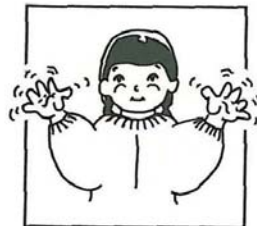
Spát
položte hlavu na ruce

Ticho
prst přes rty

Měsíc
cestujte dlaní nad hlavou,
dělejte kroužky

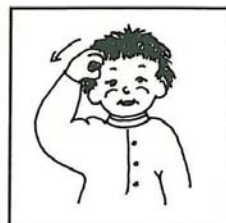
Hvězdy
třeste nataženými prsty

Znaky "na doma"

Brýle
podívejte se skrze kroužky
z prstů

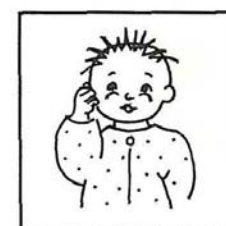
Hodiny, hodinky
poklepejte prstem na zápěstí

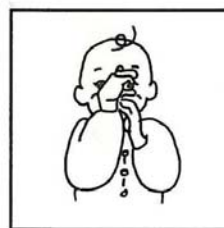
Hřeben
zatlňte prsty, jeďte jimi vlasy

Miminko
pohybujte se jako byste
houpali miminko

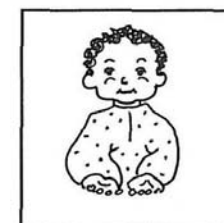
Telefon
přiložte pěst k uchu

Fotoaparát, kamera
podívejte se skrze okýnko
z dlaně

Hrát si
zvedněte palec a malík
a otáčejte v zápěstí

Kniha
otevírejte a zavírejte dlaně
k sobě

Světlo
otevřete a zavřete pěst

Větrák
zvednutým ukazováčkem
dělejte kroužky

Znaky "na ven"

Boty
tlukejte o sebe pěstmi

Hluk
nastavte dlaň vedle ucha

Kolo
pěstmi napodobte šlapání
do pedálů

Letadlo 2
ukazovákem a palcem
naznačte vzletnutí

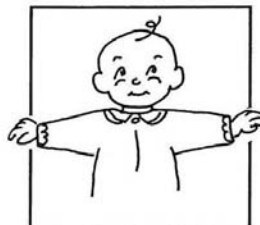
Slunce
ohněte ruce nad hlavou

Děšť
třeste prsty směrem k zemi

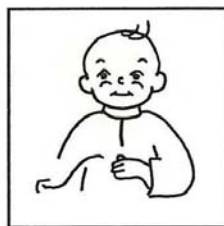
Houpačka
držte lanka a houpejte tělem

Letadlo
rozpažte

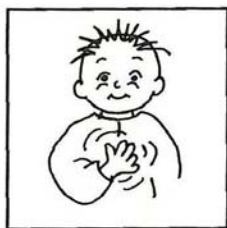

Vítr
mrskejte rukama ze strany
na stranu

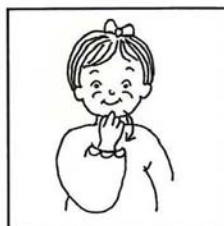

Skuzavka
zlehka poklepte na tváře

Pocity a potřeby

Prosím
dělejte kruhy na hrudi

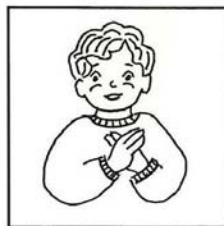
Děkuji
špičkami prstů se dotkněte
rtů a poté oddalte

Promiň
pěstě dělejte kruhy na hrudi

Mít rád
naznačujte mazlení

Mít rád 2
překřížte dlaně před srdcem

Chtít
"udělejte drápky" z prstů
a ruce táhněte k tělu

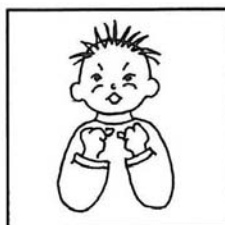
Smutný, plakat
naznačte slzy na tvářích

Bát se
rychle třeste dlaně

Bát se 2
přitlačte ruce na tělo,
jako při úleku

Zlobit se
sevrňte pěsti a zamračte se

Zlobit se 2
dělejte drápky vedle obličeje
jakoby mračení

Šťastný
orámujte úsměv rukama

Šťastný 2
posunujte dlaň po hrudníku
nahoru

Zvířátka

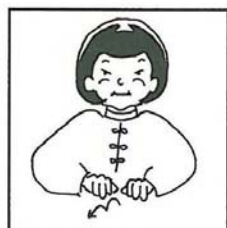
Housenka
kývejte ukazováčkem

Kachna
prsty proti palci, otevírejte
a zavírejte

Kráva
naznačte dojení

Klokan
naznačte skoky pomocí rukou

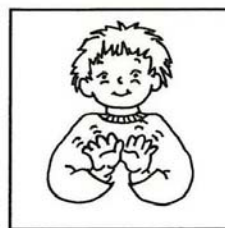
Kůň
držte oštěže a pohybujte
s nimi dopředu a dozadu

Kuře
ohněte ruce v loktech
a naznačte mávání křídel

Lev
zarámujte dlaněmi obličej
jako hřívou

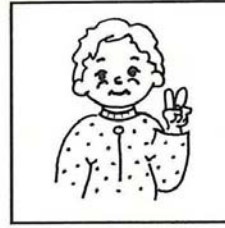
Motýl
spojte palce a hýbejte prsty

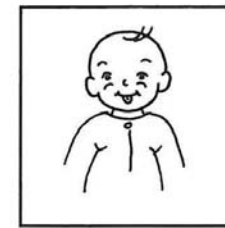
Veverka
poklepejte po tvářích

Včela
palec a ukazováček spojíme
a hýbeme s nimi ve vzduchu

Zajíček
vystrčte prsty do "V" jako uši

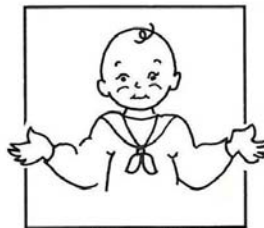

Žába
vystřkujte a zastrkujte jazyk

Ostatní znaky

Do, v
vložte špičky prstů do kroužku
z druhé ruky

Kde je to?
roztáhněte ruce nahoru a ven

Máma
poklepejte palcem na tvář,
prsty roztažené

Táta
poklepejte palcem na čelo,
prsty roztažené

Špinavý
pravou rukou dejte pod bradu,
zatřeste prsty

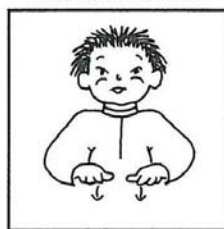
Medvídek
překřížte ruce na hrudi,
naznačte škrábání

Míč naznačte hod

Míč 2 nakreslete pomocí rukou míč

Posadit se
dlaněmi dolů naznačíme
pohyb směrem k zemi

Dolů
bodněte do vzduchu
směrem dolů